

TBMM Hükûmeti ile Arnavutluk Hükûmeti Arasında İmzalanan Gizli Anlaşmanın Sebep ve Sonuçları*

Halil ÖZCAN**

Öz

I. Dünya Savaşı'nda Londra Gizli Anlaşması ile paylaşılan Anadolu ve Arnavutluk toprakları, savaş sonrası haksız ve hukuksuz işgallerle karşı karşıya kalmıştır. Anadolu ve Arnavutluk işgal altındayken Türkler ve Arnavutlar, ülkelerinin işgalden kurtarılabilmesi için 1920 yılında çareler aramaya başlamışlardır. Bu kapsamda TBMM Hükûmeti temsilcisiyle Arnavutluk Hükûmeti temsilcileri arasında on iki maddelik bir gizli anlaşma imzalanmıştır. İstiklâl mücadelesi döneminde TBMM Hükûmetiyle Arnavutluk Hükûmeti arasındaki ilişki ve dayanışmanın bu anlaşmaya uygun olarak yürütülerek Anadolu ve Arnavutluk'un işgallerden kurtarıldığını söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: TBMM Hükûmeti, Arnavutluk, Gizli Anlaşma, İstiklâl Mücadelesi, Türkiye

A Confidential Agreement Signed Between the Government of the Turkish Grand National Assembly (TGNA) and Albania and Results of This Agreement

Abstract

The territories of Anatolia and Albania, which were divided as to the London Confidential Agreement in world war I, were now exposed to the unjust and the unlawful occupations. When Anatolia and Albania were under occupation, Turks and Albanians were trying to seek solutions to rescue their countries from the occupation in 1920. In this context, a 12 item secret agreement was signed between the Representatives of the TGNA Government and the Albanian Government. It is possible to state that Anatolian and Albanian were freed from invasion thanks to the relations and solidarity between the TGNA Government and the Albanian Government carried out in terms of this agreement during the period of fight for Independence.

Özgün Araştırma Makalesi [Original Research Article]

Geliş Tarihi: 06.01.2017 Kabul Tarihi: 17.08.2017

DOI: <http://dx.doi.org/10.17336/igusbd.287892>

* Bu makale, Atatürk Araştırma Merkezi tarafından 17-22 Kasım 2011 tarihleri arasında Üsküp-Manastır-Makedonya'da düzenlenen Yedinci Uluslararası Atatürk Kongresi'nde sunulan "TBMM Hükûmeti ile Arnavutluk Hükûmeti Arasında İmzalanan Gizli Anlaşma ve Bu Anlaşmanın Sonuçları" başlıklı bildiri metninin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş halidir.

** Yrd. Doç. Dr., Başkent Üniversitesi, Ankara, Türkiye, E-posta: hozcan@baskent.edu.tr

Keywords: TGNA Government, Albania, Confidential Agreement, Fight for Independence, Turkey.

1.Giriş

Nüfusunun büyük çoğunluğu Müslümanlığı kabul ettikten sonra, Türklerle Osmanlı Devleti hâkimiyeti altında beş asır kader birliği yapan Arnavutlar, devletin yönetimiyle bütünleşerek asker-sivil bürokratik kadrolar içerisinde kolayca yükselebilmişlerdir. Osmanlı Devletinde elde ettikleri bu ayrıcalıkları sebebiyle Arnavutlar, milliyetçilik arayışlarından da uzak durmuştur. Ancak, Arnavutların yoğun olarak yaşadıkları toprakların 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonucu başka devletlere verilme ihtimali belirmiştir. Bu durum, Arnavutların siyasal milliyetçiliklerinin¹ başlangıç noktasını oluşturmuştur. Ayrıca Balkanlarda deniz ve kara bağlantısı nedeniyle stratejik öneme sahip olan Arnavutluk, sanayi devrimi sonrası emperyalist ülkelerin rekabet alanlarından biri haline gelmiştir². Bunlara ilave olarak Batılı devletler, şark meselesi³ çerçevesinde Osmanlı Devletinin Balkanlardan koparılabilmesi için nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan Arnavutluk'un da Osmanlı Devletinden ayrılmasını gerekli görmüşlerdir.

II. Abdülhamit'in yönetimine karşı oluşan İttihat ve Terrakki Cemiyetinin içerisinde çok sayıda Arnavut aydını yer almış ve II. Meşrutiyet'in ilânı için çaba göstermiştir. Ancak II. Meşrutiyet'in ilânından sonra Arnavutlar, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin merkezîyetçilik politikasına muhalefet ederek cemiyetle yollarını ayırmıştır. Arnavut asıllı liderler bu dönemde bir yandan İngiltere yanlısı politika takip ederken diğer yandan da 31 Mart Ayaklanmasını desteklemiştir. 31 Mart destekçisi İsmail Kemal Bey liderliğinde 28 Kasım 1912 tarihinde Avlonya'da toplanan Arnavut Kongresi sonucu Arnavutluk'un bağımsızlığı ilân edilmiştir. Balkan Savaşları sonrası Londra'da yapılan Elçiler Konferansı (29 Temmuz 1913), Arnavutluk'un bağımsız bir devlet olduğuna karar verir. Ancak Osmanlı Devleti, Elçiler Konferansı kararının kendisine resmen bildirilmemiş olmasını gerekçe göstererek Arnavutluk'un bağımsızlığını tanımaz⁴. Arnavutluk'un Osmanlı Devleti ile kendi açısından hiçbir hükümlerlik bağı kalmamasına rağmen

¹ Arnavutlarda milliyetçilik bilincinin oluşmasında İtalya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun Arnavutluk sahillerine sahip olma politikaları ve rekabetleri de ayrıca önemlidir (Skendi Starvo, *The Albanian National Awakening 1878-1912*, Princeton University Press Princeton, New Jersey, 1967. s. 466-467).

² 19. yüzyılın sonlarında İtalya, Avusturya Macaristan ve Rusya arasında ciddi bir rekabet konusu olan Adriyatik ve Balkanlarda üstünlük mücadelesinde Arnavutluk'un özel bir yeri olmuştur (Özcan Halil, *Atatürk Dönemi Türkiye-Arnavutluk İlişkileri (1920-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2011, s.6).

³ Şark Meselesi; Osmanlı Devleti'nin (Avrupa) topraklarının Büyük Devletler tarafından paylaşılması politikası olarak da adlandırılır.

⁴ Özcan, *a.g.e.*, s.18-19.

Arnavut Hükûmeti, Osmanlı Devletinin devlet geleneğini özellikle hukuk alanında sürdürmek zorunda kalır.

28 Kasım 2012 tarihinde bağımsız bir devlet olarak kurulan Arnavutluk kendi ulusal kanunlarını hazırlayınca kadar geçici bir çözüm olarak Osmanlı Devletinin yasa ve yönetmeliklerini almaya mecbur kalır. Arnavutluk'un yeni hükûmeti (Avlonya hükûmeti) Adalet Bakanı, Arnavutluk Meclisi yeni bir yargı sistemi konusunda karar alınıncaya kadar Osmanlı kanunların kullanılmasına karar verir. Avlonya Ceza ve Siyasi Mahkeme Başkanı Kristo Floqi'ye göre bunun iki sebebi vardır: Birincisi, hükûmet ihtiyaçları karşılamak için hemen özel yasalar hazırlayamazdı zira bu hem insan kaynağı hem de zaman istiyordu. İkinci ise yargıda çalışan memurlar bu kanunlara alıştı⁵.

Osmanlı Devleti ile bağlantısını kaybettikten sonra komşularının işgallerine engel olamayan Arnavutluk Devletinin⁶ başına Alman asıllı Prens Wied (Vid) getirilmiştir. Ancak Alman Prens, altı aylık bir süre içerisinde daha ülkede otoritesini kuramadan I. Dünya Savaşı çıkmış ve Prens Wied Arnavutluk'u terk etmiştir. Böylece hukukî anlamda kendisini temsil edecek güçten yoksun kalan Arnavutluk'ta ortaya çıkan otorite boşluğu, dış destekli iç isyan ve kargaşayı beraberinde getirmiştir. İçerideki isyan ve kargaşa ile mücadele eden Arnavutluk'un Yunan ve Sırp işgallerine karşı koyacak gücü kalmamıştır. Bu güçsüzlük Arnavutluk'u I. Dünya Savaşı'nda paylaşım anlaşmalarının konusu haline getirmiş ve gelinen süreçte Arnavutluk'un kaderi büyük güçlerin plânlarına ve değişen çıkarlarına terk edilmiştir⁷. I. Dünya Savaşı sırasında imzalanan gizli anlaşmalarla Osmanlı Devleti ile birlikte paylaşılması öngörülen Arnavutluk, hiçbir İtilâf Devleti ile savaşmadığı halde haksız ve hukuksuz bir şekilde işgallere maruz kalmıştır. I. Dünya Savaşı sonrası Arnavutluk'taki bu işgaller de Anadolu'daki işgaller gibi ilhaka yönelik olduğu için kalıcı hale gelme tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır.

Bu çalışmada, Türkiye ve Arnavutluk'un Yunanistan işgaline karşı verdiği eş zamanlı bağımsızlık mücadelesinin bir gizli anlaşma temelinde yapıldığı değerlendirilmeye çalışılacaktır. Türk ve Arnavut arşivlerinde tespit edemediğimiz söz konusu gizli anlaşmayı Yunan kaynaklarından elde edebildik. Çalışmamızın esasını, Yunan kaynaklarından elde ettiğimiz TBMM Hükûmeti ile Arnavutluk Hükûmeti arasında imzalanan on iki maddelik gizli anlaşmanın Yunanca çevrisi oluşturmaktadır. Türkiye'de ilk defa

⁵ Bello Hasan, "Mexheleja – Kodi Civil Osman dhe trashëgimia juridike osmane në Shqipërinë e viteve 1912-1929", <http://zanimalte.al/2013/09/mexheleja-kodi-civil-osman-dhe-trashegimia-juridike-osmane-ne-shqiperine-e-viteve-1912-1929/>.

⁶ Sırp, Karadağ ve Yunan işgali için bakınız. (Özcan, *a.g.e.*, s.19).

⁷ I. Dünya Savaşı'nda Arnavutluk toprakları da tıpkı Türk toprakları gibi İtilâf Devletleri tarafından Yunanistan ve İtalya'yı kendi saflarına çekebilmek için pazarlık konusu yapılmıştır. 26 Nisan 1915 tarihli Londra (gizli) Antlaşması'nda İtilâf Devletleri, İtalya'yı yanlarına çekebilmek için Arnavutluk ve Osmanlı topraklarından bu ülkeye pay vermişlerdir (Özcan, *a.g.e.*, s.22).

yayımlanacak olan bu gizli anlaşmanın maddeleri değerlendirilirken Türk ve Arnavut arşiv belgeleri incelenerek, dönemin basını taranmış ve bu alanda yapılan bilimsel çalışmalardan da yararlanılmaya gayret edilmiştir.

2. Atatürk'ün Arnavutluk'un Bağımsızlığına Verdiği Destek

Balkanlardaki konumu itibarıyla millî ve bağımsız bir Arnavutluk Devletinin sadece Arnavutların değil, aynı zamanda tüm Balkanların ve Türkiye'nin geleceği açısından önemli olduğunu öngören Mustafa Kemal Atatürk'ün Arnavutluk'a olan ilgisi Türk Milli Mücadelesi'nin öncesine dayanır. I. Dünya Savaşı'nda ve savaş sonrası işgaller sırasında Mustafa Kemal Paşa'nın Arnavutluk'un bağımsızlığıyla ilgilendiğini görülür.

Mustafa Kemal Paşa'nın Meşrutiyet'in ilânı döneminde Selanik'te birlikte görev yaptığı Binbaşı Ali Şevket Bey, Balkan Savaşı'nda Osmanlı ordusundan ayrılarak Arnavutluk'ta kalmayı tercih etmiştir. Arnavutluk'ta çeşitli görevlerin yanı sıra genelkurmay başkanlığı görevi de yapan Ali Şevket Bey, Mustafa Kemal Paşa Viyana'da (Karlsbad'ta) tedavi gördüğü sırada⁸ (Temmuz 1918) Avusturya ordusunda görev yapmaktadır⁹. Ali Şevket Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın bulunduğu otele gelerek Arnavutluk hakkında kendisine bilgi verir. Bu sohbette Ali Şevket Bey, Arnavutluk'ta yabancıları bertaraf ederek millî ve tam bağımsız bir hükûmet kurmak amacıyla çalıştıklarını ifade eder ve bunun için de hariçte özellikle de dâhilde önemli hazırlıklar yaptıklarını anlatarak Mustafa Kemal Paşa'dan mütalâa ve yardım ister. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, uzaktan bir şey söylemeye imkân olmadığından ve kendisinin de bir müddet izinli olması sebebiyle Arnavutluk'a yakın bir yere giderek içeride çalışan Arnavutlarla buluşmayı ve onların hazırlıklarını öğrendikten sonra bir faaliyet plânı hazırlamayı teklif eder. Ali Şevket Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın teklifini kabul etmeyip Arnavutluk sınırına birlikte gitmediği için Mustafa Kemal Paşa, o dönem Arnavutluk'a yardım edemez. 1930'lu yıllarda Ali Şevket Bey'in kendisine mektup yazması üzerine bu anısını Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak'a anlatan Atatürk, Arnavutluk'a neden yardım etmek istediğini de şu sözlerle ifade eder:

"...Arnavutluk, Balkanlar'da her bakımdan mühim bir yerdedir; orada hakikaten milli ve müstakil bir Hükûmetin teesüs etmesi; Arnavutluk'un ilerlemesi ve kuvvetlenmesi için olduğu kadar Balkanlar'ın hal ve âtisi (geleceği) için de lazım ve faydalı idi. Hele bunun yardımımızla ve bize taraftar şahıslar

⁸ Atatürk, 27 Mayıs 1918 günü Viyana'ya gelir, 30 Haziran günü Karlsbad'a gider, buradaki tedavisi 27 Temmuz'a kadar devam eder ve 2 Ağustos 1918 günü Viyana'dan İstanbul'a döner (Kocatürk Utkan, *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynaklı Atatürk Günlüğü*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2007, s.106-107).

⁹ A. Afetinan, *M. Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları*, TTK Basımevi, Ankara, 1991, s. 46. Özcan, *a.g.e.*, s.56.

tarafından temin ve idare edilmesi muhakkak ilerde işimize çok yarardı. İşte o zaman bunları düşünmüş ve durumdan faydalanmak istemiştin.”¹⁰.

Savaş sonrası işgaller sürecinde Mustafa Kemal Paşa, Arnavutluk’un bağımsızlığına olan ilgisini sürdürür ve bu konuda önemli bir adım atar. Mustafa Kemal Paşa, Arnavutluk’ta kendisine millî savunma bakanlığı görevi teklif edilen Prizrenli emekli Erkanıharp Miralay Selahattin Saip (Shkoza) Bey’e 9 Aralık 1920 tarihinde kendi el yazısıyla yazdığı talimatta; Arnavutluk’un İtalyan, Slav ve Rum işgallerinden kurtulabilmesi için evvelen, sâniyen ve sâlisen olmak üzere üç çözüm önerisi sunar. Mustafa Kemal Paşa’ya göre, İtalya Arnavutluk için en az tehlikeli olandır. Bunun için Arnavutluk, İtalya’nın desteğiyle Slav ve Rum işgaline karşı mukavemet etmelidir. İkinci olarak Arnavut milleti, arasında var olan din ve hurufat gibi meseleleri bertaraf etmelidir. Son olarak da Arnavutluk Hükûmetinin gerek Ankara Hükûmetiyle gerekse de İslâm âlemiyle dayanışma içerisine girmesini gerekli görür¹¹.

Arnavutluk’taki bağımsızlık mücadelesini yakından takip eden Mustafa Kemal Paşa, 1 Mart 1922’de TBMM’nin üçüncü toplanma yılını açarken bu ülkenin bağımsızlığına ve geleceğine olan inancını da şöyle dile getirir:

“...Arnavutluk Hükûmetine gelince bu Hükûmeti Islâmiye halkıyla asırlarca beraber yaşadık. Uzun zamanlar kendileriyle tevhide hayat ve mukadderat eyledik (hayat ve kader birliği yaptık). Bu dindaş halk ve Hükûmeti dahi muhafazai mevcudiyet ve temini saadetinin merbut olduğu noktai hakikiyeyi takdir edecektir. Bugünkü müşkül vaziyetlerinin tevlideylediği (sebeplendiği) elim mecburiyetlerden kurtulmak tedabirine (tedbirlerine) tevessül edilecektir (girişeceklerdir). Bunu kaviyen (güçlü olarak) ümidederim.”¹².

Atatürk’ün Arnavutluk’a olan ilgisi Cumhuriyet’in ilanı sonrası da devam eder. 1930’lu yıllarda Atatürk, Arnavutluk’u o günkü siyasal gelişmeler ışığında değerlendirir. Atatürk, Mussolini’nin Türkiye’ye karşı bir (askerî) harekâta karar vermesi durumunda önce Arnavutluk’a asker çıkararak Arnavutluk’u işgalle işe başlayacağını¹³ sonra Bulgarlarla işbirliği yaparak

¹⁰ Soyak Hasan Rıza, *Atatürk’ten Hatıralar*, Yapı Kredi Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, Ocak 2006, 498-499. Özcan, *a.g.e.*, s.57-59.

¹¹ Talimatın tamamı için bakınız Özcan, *a.g.e.*, s.59-74. *Atatürk’ün Milli Dış Politikası: (Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge) 1919-1923*, T.C. Kültür Bakanlığı, Atatürk Dizisi, C.1, Ankara, 1994, s. 209-210. Selma Yel ve Halil Özcan, “Mustafa Kemal’in Selahattin Saip Bey’i Arnavutluk’ta Görevlendirmesinin Sebeplendiği ve Sonuçları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt:XXIV, sayı:70, s. 63-64.

¹² *TBMM Z.Ceridesi*, i.1,c.18, s. 12.

¹³ Almanya’nın Ankara Büyükelçisi Von Papen, hatırasında İtalyanların Arnavutluk üzerinden Yunanistan’a baskın vermesini, “Atatürk’ün öngörüsü hakikat oldu.” şeklinde ifade etmiştir (Soyak, *a.g.e.*, s. 507).

birlikte boğazlara inmeye ve Balkan Devletleriyle Türkiye'nin ilişkisini kesmeye çalışacağını ifade eder¹⁴.

Atatürk'e göre Mussolini'nin tasarısının gerçekleşmesi durumunda İstanbul ve Ege Denizi tehdit altına girecektir. Böyle bir saldırının başlangıç noktasını Avlonya oluşturabilirdi. Zira, Avlonya'nın ağzındaki Sazan Adası, İtalyanların elinde tahkim ve sığrama noktası haline gelmiştir¹⁵. Bu sebeplerden dolayı Atatürk, Arnavutluk'un güvenliğini hem bu ülkenin güvenliği hem Balkanların ve Türkiye'nin güvenliği açısından son derece önemsemıştır.

1 Eylül 1928'de cumhurbaşkanı iken krallığını Arnavutluk Meclisine onaylatan Ahmet Zogu'yu halkına ihanet ettiği gerekçesiyle eleştiren ve onun krallığını tanımayan Mustafa Kemal Paşa, bu ülkeyi Balkan Paketi'ne¹⁶ dâhil edebilmek için özel gayret sarf eder. Mustafa Kemal Paşa, II. Balkan Konferansı'nın İstanbul'da toplanması ve kapanış toplantısını da Ankara'da (TBMM'de) yapmasını fırsat bilerek Balkan Devlet başkanlarıyla birlikte Arnavutluk kralına da birer teşekkür telgrafı çeker ve bu telgraftan sonra Arnavutluk ile siyasî ilişkiler yeniden başlar. Atatürk, Arnavutluk'a elçi olarak bu dönemde Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Ruşen Eşref Ünaydın'ı sonra da yazar Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nu atayarak bu ülkenin Balkan Paketi'ne dâhil olmasına verdiği önemi gösterir.

Mustafa Kemal Paşa, Türk İstiklâl Mücadelesi döneminde işgal altındaki Arnavutluk'u ortak cephe olarak değerlendirir. TBMM açıldıktan hemen sonra 1 Mayıs 1920'de (gizli oturumda) yaptığı konuşmada Mustafa Kemal Paşa, 110 bin kişilik Yunan kuvvetlerinin bir kısmının Arnavutluk ve Yunanistan arasındaki anlaşmazlık üzerine Makedonya'ya gönderildiğini açıklar¹⁷. Mustafa Kemal Paşa'ya göre iki ülkenin savunması ne kadar güçlü olursa özellikle ortak düşman olan Yunanistan daha kolay mağlup olacaktır. Aksi takdirde Yunanistan, Türkiye ve Arnavutluk'taki işgalini kalıcı hale dönüştürebilecektir. Mustafa Kemal Paşa, bu tehlike konusunda Arnavutluk Hükümetini ikna edebildiği için Türkiye ve Arnavutluk arasında bir yakınlaşma olmuş ve hem Anadolu'nun hem de Arnavutluk'un istiklâl mücadelesine ortak çareler aranmaya başlanmıştır. Bu arayış sonucunda Türk ve Arnavut vatanseverleri, ortak düşmana karşı eş zamanlı ve etkin mücadeleyi başarmak ve sonrasında da bu işbirliğini kalıcı hale getirebilmek için on iki maddelik bir gizli anlaşma imzalamıştır. Bu çerçevede Mustafa

¹⁴ Soyak, *a.g.e.*, s. 503-504. Akşin Aptülâhat, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s. 219. Soyak'a göre Atatürk hayatta olsaydı II. Dünya Savaşı başında İtalya'nın Arnavutluk'u işgalini bütün kuvvetiyle engeller ve İtalya, II. Dünya Savaşı'nda Balkanlara inemezdi.

¹⁵ Akşin, *a.g.e.*, s. 218.

¹⁶ Arnavutluk'un Balkan Paketi'ne girememesinin sebepleri için bakınız. Özcan, *a.g.e.*, s.255-267.

¹⁷ Özcan, *a.g.e.*, s.63.

Kemal Paşa'nın Ali Şevket Bey vasıtasıyla I. Dünya Savaşı sonlarında gerçekleştiremediği Arnavutluk'un bağımsızlığına yardım etme imkânını, İstiklâl Mücadelesi döneminde bu ülkeyle imzalanan gizli anlaşmayla yerine getirme fırsatı yakaladığını söylemek mümkündür.

3.TBMM Hükûmeti ve Arnavutluk Hükûmeti Arasında İmzalanan Gizli Anlaşma

a. Anlaşma İle İlgili Basına Yansıyan Haberler

Dönemin yerli ve yabancı basınında TBMM Hükûmetiyle Arnavutluk Hükûmeti arasındaki işbirliğinin bir gizli anlaşmaya dayandığı ile ilgili haber ve yorumlar II. İnönü Savaşı'ndan sonra yer almaya başlar. Türk basınında bu konuda ilk haber Ankara Hükûmetine muhalif yayın yapan *Peyâm-ı Sabah* Gazetesinde görülür. Adı geçen gazete, 12 Mayıs 1921 tarihli haberinde; "Arnavutluk ile Ankara liderleri arasında eskiden beri bir ilişkinin var olduğuna şüphe yoktur"¹⁸ ifadelerine yer verir.

TBMM Hükûmetiyle Arnavutluk arasındaki işbirliğinin bir gizli anlaşmaya dayandığına dair tespit edebildiğimiz kadarıyla yabancı basında çıkan ilk haber, *The Morning Post* Gazetesinin 15 Aralık 1922 tarihli sayısında yer alır. Arnavutluk'un Sofya Büyükelçiliği TBMM Hükûmeti ve Arnavutluk arasında gizli anlaşma imzalandığına dair 15 Aralık 1922 tarihli *The Morning Post* adlı gazete haberini, 22 Aralık 1922 günü 223 numaralı yazıyla Arnavutluk Dışişleri Bakanlığına gönderir. Gazete haberine göre Ankara Hükûmeti ve Arnavutluk Hükûmeti arasında imzalanan anlaşmayla;

- Ankara Hükûmeti kendi amacını azami şekilde gerçekleştirmek için Arnavutluk'a maddî ve manevî destek vermekle yükümlü olacaktır.

-Türkiye'de idarî görevi alması yasaklanan Arnavutlar, Arnavutluk Hükûmetinde idarî görevler alabilecektir.

-Arnavutluk en geç bir yıl içerisinde üç fırkadan (tümen)¹⁹ oluşan bir ordu oluşturacak, bu ordu Ankara tarafından görevlendirilen bir komutan tarafından organize edilecek ve eğitilecektir.

-Bu fırkanın biri Sırbistan, diğeri Yunanistan sınırında üçüncüsü de Arnavutluk içerisinde konuşlandırılacaktır.

-Arnavutluk Hükûmeti çoğunluğu Yunanlıların oturduğu yerlerde Müslüman halkı yerleştirecektir²⁰ bilgisi yer alır. Ayrıca *The Morning Post* Gazetesindeki bu haber, 19 Aralık 1922 günü Mısır Gazetesinde de (*Egyptian*

¹⁸ Özcan, a.g.e., s.66.

¹⁹ Devellioğlu Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 1999, s.265.

²⁰ *Arkivi i Ministrise Puneve Te Jashtme (AMPJ) (Arnavutluk Dışişleri Bakanlığı Arşivi)*, fon:251, yıl:1923, dosya:200, s.1 (EK-1).

Gazetta) yayınlanır ve Arnavutluk'un Trieste Konsolosluğu da bu haberi kendi dışişleri bakanlığına gönderir²¹.

The Morning Post Gazetesinin söz konusu haberi *Anadolu'da Yeni Gün* Gazetesinin 20 Aralık 1922 günkü sayısında "Türkiye-Arnavutluk Arasında İtilâf" başlığıyla yer alır. "Kaydı ihtiyatla telakki lazım gelen bir haber" notu düşülen yazıya göre, İstanbul'da bulunan Ankara Hükûmetinin temsilcisi ile Arnavutluk Hükûmetinin temsilcisi arasında on iki maddelik bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre Türkiye, Arnavutluk'a yardım ve koruma yapacak, Arnavutluk da bir sene içerisinde üç fırkalık (tümenlik) muntazam bir ordu kuracaktır. Bir Türk askerî heyeti bu orduyu düzene koyup eğitecek ve bu fırkalar da Yunan ve Sırp hudutlarında bulunacaktır. Arnavutluk Hükûmeti, Rumların ekseriyeti oluşturduğu yerlere Müslümanları yerleştirecek ve Müslüman Arnavut mebusların sayısını artıracaktır²².

Söz konusu gazete haberlerinde gizli anlaşmanın önemli bir kısmı doğruya yakın bir şekilde yayımlanmıştır. Bu gazete haberlerinden anlaşılacağı üzere, TBMM Hükûmeti ile Arnavutluk Hükûmeti arasında askerî ve siyâsî ilişkiler ile işbirliği daha geniş boyutlu bir anlaşmaya dayanmaktadır. Türkiye'deki ve Arnavutluk'taki arşivlerde bulamadığımız ama dönemin basınına yansıyan bu haberlerden var olduğu sonucunu çıkardığımız gizli anlaşmanın belgesine Yunan kaynaklarında rastladık.

b. Anlaşmanın Maddeleri

Yunanistan Deniz Kuvvetleri (donanma) Tarih arşivinde (IAPN) 1922 yılına ait dosya içerisinde NA/82 belge numarasıyla kayıtlı Türk-Arnavut Gizli Anlaşması'nın Yunanca çevrisi yer almaktadır²³. Bu gizli anlaşma, Arnavutluk Hükûmeti temsilcileriyle TBMM Hükûmeti temsilcisi tarafından imzalanmıştır²⁴. Anlaşma metninin Yunanca çevrisi 3-16 Kasım 1922²⁵ tarihinde Tuğamiral D. Meletopulos²⁶ tarafından İstanbul'dan Atina'daki Deniz Kuvvetleri Komutanlığına²⁷ ve Yunanistan Genelkurmay Başkanlığına gönderilmiştir²⁸. Bu gizli anlaşmayı Arnavutluk adına Delvin milletvekili sabık Başbakan Süleyman Fehmi (Delvina), sabık Millî Savunma Bakanı Selahattin (Shkoza), Ankara Hükûmeti adına ise dış ilişkiler temsilcisi Yusuf Kemal

²¹ AMPJ, fon:251, yıl:1923, dosya:200, s.5, Özcan, a.g.e., s.66.

²² A.Yeni Gün 20 K.E. (Aralık) 1922, s.1.

²³ Mihalopulos Dimitris/Selanik "Prospatheies gia Simbraksi Alvanias kai Kemalikes Tourkias: İ Mistiki Simfaniatou 1922", *E'Panellinio Istoriko Sinderio Praktika*, Thessaloniki, 1984, s.95-96.

²⁴ Papadopoulos Aleksandros K., *Apeiros Khora O Oikoumenikos Ellenismos kai o Albanikos Ethnikismos*, Nea Synora-A.A. Livanis, Atina, 1992, s.152. Mihalopulos, a.g.m., s. 95.

²⁵ Mihalopulos, a.g.m., s.95.

²⁶ Papadopoulos, a.g.e., s. 152. Mihalopulos Meletopulos'un rütbesini deniz yarbay olarak yazmıştır (Mihalopulos, a.g.m., s.95).

²⁷ Mihalopulos, a.g.m., s.95.

²⁸ Papadopoulos, a.g.e., s. 152.

(Tengirşenk) Bey imzalamıştır²⁹. Söz konusu gizli anlaşma 1984 yılında Selanik şehrinin 2300. kuruluşu nedeniyle düzenlenen V. Yunan Tarih Kongresi'nde Yunan tarihçi Dimitris Mihalopoulos tarafından "**Kemalist Türkiye ve Arnavutluk İşbirliğine Yönelik Çaba: 1922 Gizli Anlaşması**" başlığı ile bildiri olarak sunulmuştur³⁰. Ayrıca Aleksandros K. Papadopoulos, tarafından 1992 yılında yazılan "**Topraksız" Ülke Ekümenik Helenizm ve Arnavut Milliyetçiliği**" isimli kitapta söz konusu gizli anlaşmanın tam metni yer almıştır³¹.

TBMM Hükûmeti ile Arnavutluk Hükûmeti arasında imzalanan Mihalopoulos ve Papadopoulos tarafından yayınlanan bu gizli anlaşmanın maddeleri şunlardır³²:

1. TBMM, Arnavutluk'un millî hedeflerine ulaşması için gerekli olan maddî ve manevî desteği sağlayacaktır.
2. TBMM, Türk devletinde görevli Arnavut kökenli asker ve memurların Arnavut devletinde hizmet edeceğini kabul ve taahhüt eder.
3. Arnavutluk Hükûmeti, bir yıl veya daha az bir sürede üç tümenenden oluşacak bir orduyu teşkil etmeyi üstlenir.
4. Ankara Hükûmetinin Millî Savunma Bakanlığı heyeti, bahse konu birliğin eğitimi için askerî bir heyet göndermeyi taahhüt eder.
5. Arnavutluk Hükûmeti, bu tümenlerden birini Sırp diğerini Yunanistan sınırlarına konuşlandırmayı, üçüncüsünü de iç güvenlik için kullanmayı kabul eder.
6. Arnavutluk Hükûmeti, çeteler teşkil ederek bunları Yunan topraklarına göndermeyi taahhüt eder.
7. Arnavutluk Hükûmeti, Arnavutluk nüfusunun üçte ikisi Müslümanlardan oluştuğu için Arnavutluk meclisinin % 90'nın Müslüman olmasını kabul eder. İçişleri ve Dışişleri Bakanlıklarının hiçbir şekilde Hıristiyanlara verilmemesini taahhüt eder. Ayrıca da Rumların çoğunluk olarak yaşadıkları bölgelere Müslümanları iskân etmeyi taahhüt eder.
8. Kurulacak olan Arnavutluk Meclisinde rejim konusu belirlenecek ve halk iktidarının sağlanması için her türlü özen gösterilecektir.

²⁹ Unvanlardaki "sabık" ifadesi Yunanca çevride yer almıştır ancak bu ifadenin çeviren tarafından yazılmış olması ihtimali de vardır.

³⁰ Mihalopoulos, *a.g.m.*, s.95-108.

³¹ Papadopoulos, *a.g.e.*, s.152-153.

³² Papadopoulos, *a.g.e.*, s.152-153., Mihalopoulos, *a.g.m.*, s.95-96 (**EK-2**). Mihalopoulos (*a.g.m.*,s.108)'a göre bu gizli anlaşma sadece Yunanistan'da kalmamış dönemin Roma'daki ABD Büyükelçisi F.M. Gunter tarafından Washington'daki ABD Dışişleri Bakanlığına da gönderilmiştir.

9. Eğer halk iktidarı sağlanamadığı takdirde halk oylamasına gidilecek bir Müslüman Prens seçilmesi için Müslüman milletvekilleri ve Müslüman nüfus tarafından gerekli olan tüm çabalar yerine getirilecektir.

10. Arnavutluk Hükûmeti, ticaretin Müslümanların eline geçmesi için her türlü çabayı gösterecek ve bu maksatla özel yasalar çıkaracaktır.

11. Barışın sağlanmasından sonra iki devletin ortak hareketi ile siyasî ilişkiler ve ticarî anlaşmalar yapmak üzere heyetler tayin edilerek anlaşmalar yapılacaktır.

12. Altıncı madde dışındaki maddeler barıştan sonra uygulanacaktır³³.

Anlaşmanın maddelerini tetkik etmeden önce üzerinde tarih bulunmayan bu gizli anlaşmanın muhtemel tarihi üzerinde durmak faydalı olacaktır.

c. Anlaşmanın Tarihi Üzerine

Anlaşmanın Yunanca çevrisinin İstanbul'dan Atina'ya 3-16 Kasım 1922 tarihinde gönderilmiş olması sebebiyle olsa gerek Mihalopoulos anlaşmayı 1922 gizli anlaşması olarak kabul etmiştir. Mihalopoulos, adı geçen bildirisinde, "...anlaşmanın kesin/net tarihi bilinmese de 1922 sonlarına doğru imzalandığı ihtimali yüksektir. Çünkü Meletopoulos'un Yunan Deniz Kuvvetlerine gönderdiği belge 3/16 Kasım tarihlidir." demektedir³⁴. Bu tarih Meletopoulos'un anlaşmayı ele geçirdiği ve Yunancaya çevirdiği tarih de olabilir. 3 Kasım tarihi, anlaşmanın elde edilmesi ya da İstanbul'dan gönderilmesi, 16 Kasım tarihi ise Atina'ya ulaşması olarak da değerlendirilebilir.

Yunanistan, 1921 yılı eylül ayının ortalarına doğru (Sakarya Savaşı'nın sonlarına doğru) Arnavutluk'taki işgal ve iddialarından vazgeçmiştir³⁵. Bir yıl sonra da Yunan ordusu (18 Eylül 1922) Anadolu'dan nihaî olarak çıkartılmıştır. Ancak, anlaşmanın içeriğindeki ilk altı madde 1919 -1921 yıllarını içeren Türkiye'deki ve Arnavutluk'taki Yunan işgaliyle ilgilidir. Kaldı ki anlaşmayı Arnavutluk adına imzalayanlardan birisi olan Selahattin Bey,³⁶ 9 Aralık 1920 tarihinde TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'dan talimat alarak 8

³³ Mihalopoulos'un makalesinde anlaşma metnini Ankara Hükûmeti adına imzalayan Yusuf Kemal'in isminin altında "Albay Samaou" kurmay heyeti ibaresi de yer almıştır (Mihalopoulos, *a.g.m.*, s.96).

³⁴ Mihalopoulos, *a.g.m.*, s.96.

³⁵ Sırbistan ise 15 Aralık 1921 günü Arnavutluk işgalinden vazgeçmiştir.

³⁶ Selahattin Bey, II. Meşrutiyet'in ilanı için isyan eden subayların içerisinde yer alır. İsyen eden çetelerin sayısının artması üzerine çetelerin müfettişliği görevini İttihat ve Terakki Cemiyeti merkez yönetiminden ister ve bu görevi yerine getirir (Okar Mehmet Ali, *Osmanlı Balkanlarının Son On Yılı (1902-1912)*, yayına hazırlayan Ahmet Mesut Okar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ağustos, 2013, İstanbul, s. 122). Selahattin Bey hakkında daha fazla bilgi için bakınız Özcan Halil, "Emekli Erkânıharp Miralay Selahattin Bey'in II. Meşrutiyet'in İlânına Katkısı", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Bahar 2010, s.83-102. ve Özcan, *a.g.e.*, s. 59 vd.

Ocak 1921 tarihinde Arnavutluk'a ulaşmış ve Sakarya Savaşı sonrası bir daha Arnavutluk Hükûmetinde görev almamıştır.

Anlaşmayı Arnavutluk adına imzalayan Süleyman Fehmi (Delvina) Bey³⁷ ise İstanbul Mülkiye'den 1898'de mezun olduktan sonra İçişleri Bakanlığında müşavirlik görevinde bulunmuş ve daha sonra sadrazamlıkta çalışmıştır. Aynı zamanda Galatasaray ve Vefa Lisesinde edebiyat öğretmenliği yapan Süleyman Fehmi Bey, Galatasaray Lisesinin zengin kütüphanesi sayesinde Batı ilimleri hakkında bilgi sahibi olmuştur. Bir müddet de içişleri bakanlığında bürokrat olarak çalışmış ve bu bakanlığının vilayet işleri müdürlüğü görevinde bulunmuştur³⁸. İstanbul'daki Arnavut Teavün Cemiyeti delegesi olarak barış kongresinde Arnavutluk'un haklarını savunmak üzere Paris'e gitmiştir³⁹. Paris Barış Konferansı'nda Arnavutluk temsilcilerinin etkili olamaması sebebiyle Arnavut milliyetçileri, ülkelerinin yeniden istiklâlini sağlamak amacıyla Luşnya'da bir millî kongre toplamak mecburiyetinde kalmışlardır⁴⁰. Süleyman Fehmi Bey⁴¹ Paris Konferansı'nda iken Luşnya Kongresi kendisini 30 Ocak 1920'de Arnavutluk'a başbakan olarak atamıştır⁴².

Anlaşmayı TBMM Hükûmeti adına imzalayan Yusuf Kemal (Tengirşek) Bey ise bir müddet adliye nezaretinde müşavir olarak çalışmış, son Osmanlı Mebusan Meclisinde Kastamonu mebusu seçilmiş ve İstanbul'un işgaliyle birlikte meclisin dağıtılması sonucu da 2 Nisan 1920 günü Ankara'ya gitmiştir⁴³. Yusuf Kemal Bey, ilk kurulan TBMM Hükûmetinde (3 Mayıs 1920 tarihinde) iktisat vekili seçilmiş ve 11 Mayıs 1920 günü Sovyetler Birliği ile görüşme yapmak üzere dönemin Hariciye Vekili Bekir Sami Bey ile birlikte bu ülkeye gitmek üzere Ankara'dan ayrılmıştır. Bir müddet Erzurum'da kaldıktan

³⁷ Yanya'da bulunan Zosimea Lisesi'ni bitirdi. İttihat ve Terakki Cemiyeti ile komşu yönetimlerin Arnavutluk için izlediği politikaya karşı faaliyetlerde bulundu. Temmuz 1911'de Manastır Kongresi'nde alınan Arnavut Alfabesi kararını desteklemek amacıyla İstanbul'da okuyan Arnavut öğrencilerinin gösterilerine liderlik yaptı. İstanbul'da bulunan büyük güçlerin temsilciliklerine 18 Kasım 1912'de verilen ve Arnavutların millî haklarını tanımasını talep eden çağrıyı imzalayanlar arasında yer aldı (*Akademia e Shkencave te Shqiperise, Fjalor Enciklopedik Shqiptar*, Kristalina-KH, Tirane, 2008, s.437).

³⁸ Sherif Delvina ve Dashnor Kaloçi, "Roli i Sulejman Delvinës si atdhetar dhe Kreyministër i Shqipërisë", *Gazeta Shqip*, 19 Nisan 2008 s.18-19., 20 Nisan 2008, s.18-19.

³⁹ Sherif Delvina ve Dashnor Kaloçi, "Roli i Sulejman Delvinës si atdhetar dhe Kreyministër i Shqipërisë", *Gazeta Shqip*, 19 Nisan 2008 s.18-19. Arnavut Teavün Cemiyeti hakkında daha ayrıntılı bilgi için bakınız Özcan *a.g.e.*, s. 51.

⁴⁰ Özcan, *a.g.e.*, s.44.

⁴¹ Başbakanlığı sırasında vatansever bir politika izledi ve bunun sonucu olarak, 2 Ağustos 1920'de yapılan anlaşma ile İtalya kuvvetleri Arnavutluk işgalini sona erdirdi. 14 Kasım (Nandor) 1920 tarihine kadar başbakanlık görevini sürdürdü. 1924 yılında kurulan F.Noli Hükûmetinin içişleri bakanı olarak görev yaptı (T.Selenica, *Ahqipria e Ilustruar L'albanie Illustrée, Albumi i "Shqiprs më 1927*, Tiran, 2008.s.384-387).

⁴² T.Selenica, *a.g.e.*, s.384.

⁴³ Akdağ Ömer, "Millî Mücadele Şahsiyetlerinden Yusuf Kemal Bey (TENĞİRŞENK)", <http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=Dergiler&IcerikNo=460 18.07.2012>.

sonra 19 Temmuz 1920 günü Moskova'ya ulaşmış ve 11 Ekim 1920'de Ankara'ya döndükten⁴⁴ sonra 21 Ekim 1920 tarihinde heyeti vekiliye kararıyla Kastamonu'ya dinlenmeye gitmiştir⁴⁵.

30 Kasım'da Ankara'ya dönen Yusuf Kemal Bey, Dr. Rıza Nur ile birlikte Sovyetler Birliğine gitmiş ve 16 Mart 1921 tarihli Türk-Sovyet Anlaşmasını imzalayarak 9 Haziran 1921 tarihinde Ankara'ya dönmüştür. Bekir Sami Bey'in yerine 16 Mayıs 1921'de⁴⁶ Dışişleri Bakanı olarak atanan Yusuf Kemal Bey⁴⁷ Paris'te yapılacak İtilâf Devletleri dışişleri bakanları toplantısına katılmak üzere⁴⁸ 7 Şubat 1922 günü Ankara'dan ayrılmış ve Mart başında İstanbul üzerinden Avrupa'ya gitmiştir⁴⁹. Avrupa dönüşünde Bulgaristan üzerinden İnebolu'ya oradan da Ankara'ya gelmiştir. Ağustos 1922'de ağır bir basur ameliyatı geçirmiş ve yerine Rauf Bey vekâlet etmiştir. Zaferden sonra iyileşmediği gerekçesiyle hariciye vekilliği görevinden istifa etmiştir. Karamürsel'de bir müddet dinlenmiş ancak ameliyat yarasının iyileşmemesi sebebiyle Mustafa Kemal Paşa'nın oluruyla Avrupa'ya tedaviye gitmiştir⁵⁰.

Anlaşmayı Arnavutluk Hükûmeti adına imzalayan Selahattin (Shkoza) Bey ile Süleyman Fehmi (Delvina) Bey'in Arnavutluk'a gittikten sonra İstanbul'a ya da Türkiye'ye döndüklerine dair dönemin Türk ve Arnavut basını ve arşiv belgelerinde herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Anlaşmayı Türkiye adına imzalayan Yusuf Kemal Bey ise Moskova'ya giderken (Temmuz 1920'de) yolda İstanbul Hükûmetince hakkında verilen idam kararını öğrenmiş⁵¹ ve 27 Mart 1920'de⁵² ayrıldığı İstanbul'a 15 Şubat 1922'de⁵³ Avrupa'ya gitmek için dönebilmiştir.

Anlaşmayı imzalayan şahıslarla ilgili yukarıda verilen bilgiler çerçevesinde bu gizli anlaşmanın dönemin basınında ve Yunan kaynaklarında belirtildiği gibi İstanbul'da ve 1922 yılında imzalandığı konusuna ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Papadopoulos'un anlaşmayla ilgili tarih belirtmemiş olması da belirttiğimiz kaygılar sebebiyle olabilir. Anlaşmanın TBMM'nin

⁴⁴ Tengirşenk Yusuf Kemal, *Vatan Hizmetinde*, Bahar Matbaası, İstanbul, 1967, s. 145-189.

⁴⁵ Tengirşenk, *a.g.e.*, s.194.

⁴⁶ http://www.mfa.gov.tr/_disisleri-bakanlari-listesi.tr.mfa, 20.07.2012.

⁴⁷ Yusuf Kemal Bey, 20 Şubat 1922'de padişah ile bir görüşme yaparak "T.B.M.M.'nin Hilâfet makamını tanımasına karşılık Ankara Hükûmetinin de kendisi tarafından tanınmasını istemiştir." (Turan Mustafa, *Millî Mücadele'de Siyasî Çözüm Arayışları*, Siyasal Kitabevi, 2. Genişletilmiş Baskı, Ankara, 2005, s.223).

⁴⁸ Yalçın E.Semih, "Yusuf Kemal Tengirşenk (*Hayatı ve Eserleri*)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1986.

⁴⁹ Tengirşek, *a.g.e.*, s.194.

⁵⁰ Tengirşenk Yusuf Kemal, *Vatan Hizmetinde*, Kültür Bakanlığı Cumhuriyet Kitapları, Ankara, 2001, s. 339-340.

⁵¹ Tengirşenk Yusuf Kemal, *Vatan Hizmetinde*, Bahar Matbaası, İstanbul, 1967, s.147-148.

⁵² Akdağ, *a.g.m.*, <http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=Dergiler&IcerikNo=460>.

⁵³ Tengirşenk, *Vatan Hizmetinde*, (2001) s.255.

açılmasından sonra imzalanmış olması sebebiyle metin içerisinde TBMM ve Ankara Hükûmeti tabirleri geçmektedir. Anlaşmanın ilk altı maddesinde belirtilen askerî hazırlıklardan Yunanistan'ın Arnavutluk işgalini sürdürdüğü sonucunu çıkarmak mümkündür ki, Yunanistan Arnavutluk'taki iddia ve işgalinden Sakarya Savaşı'ndan sonra (Eylül 1921) vazgeçmiştir. Dolayısıyla da anlaşmanın 23 Nisan 1920-13 Eylül 1921 tarihleri arasında imzalanmış olması kuvvetle muhtemeldir. Ancak anlaşmanın altında imzaları bulunanların unvanlarına baktığımızda Süleyman Fehmi Bey Delvin Milletvekili ve eski başbakan, Selahattin Bey eski millî savunma (eski askeri işler) bakanı ve Yusuf Kemal Bey ise dış ilişkiler temsilcisi (komiseri) olarak yazılmıştır⁵⁴.

Selahattin Bey'in Sakarya Savaşı sonrası Arnavutluk Hükûmetinde yer almadığını, Süleyman Fehmi Bey'in de 1920 yılında başbakanlık yaptığı göz önüne alınırsa, anlaşmanın Eylül 1921'den sonra imzalanmış olması ihtimali ortaya çıkmaktadır. Yusuf Kemal Bey'in 16 Mayıs 1921'de dışişleri bakanı olması ve zaferden sonra bu görevini bırakmış olması, anlaşmanın bu tarihten önce ya da zaferden sonra imzalanmış olabileceğini akla getirmektedir. Bütün bunların yanı sıra anlaşmanın ilk altı maddesinde yer alan askerî unsurlarla ilgili konuların uygulanmasına bakıldığında ve Türkiye'den giden yardımlar göz önüne alındığında da bu anlaşmanın Eylül 1920 tarihinden önce imzalanmış olabileceği ihtimali ortaya çıkmaktadır. Yusuf Kemal Bey'in 27 Mart 1920 tarihinde İstanbul'dan ayrılması, aynı yılın Temmuz ayında hakkında İstanbul Hükûmetinin idam kararı vermiş olmasıyla ve ilk defa 1922 yılının Şubat ayında İstanbul'a gelmiş olması sebepleriyle de anlaşmanın İstanbul'da imzalandığı⁵⁵ konusuna ihtiyatla yaklaşmak gerekmektedir. Tüm bu tereddütler ancak söz konusu anlaşmanın aslına ulaşıldığında ortadan kalkabilecektir.

4. TBMM Hükûmeti ve Arnavutluk Hükûmeti Arasında İmzalanmış Gizli Anlaşmanın Sonuçları

a. Uygulanan Maddeler

Anlaşmanın ilk altı maddesi askerî konularla ilgilidir ve her iki ülkenin İstiklâl Mücadelesi dönemini kapsamaktadır. Birinci ve ikinci maddeler TBMM Hükûmetinin Arnavutluk'a maddî ve manevî destek sağlamasıyla birlikte Arnavut kökenli asker ve memurların Arnavutluk'a gitmesine izin vermesini gerekli kılmaktadır. Üçüncü madde ise bu yardımların sonucunda Arnavutluk Hükûmetinin bir yıl veya daha kısa bir zamanda üç tûmenden oluşacak olan orduyu teşkil etmesini karara bağlamıştır. Dördüncü madde gereği de TBMM Hükûmeti, Millî Savunma Bakanlığının Arnavutluk'ta kurulacak olan üç tûmeni eğitmesi için bir heyet (askerî heyet) görevlendirmesi gerekmektedir. Beşinci

⁵⁴ Mihalopoulos, *a.g.e.*, s.96.

⁵⁵ Mihalopoulos, söz konusu bildirisinde *The Morning (Post)* (Londra) Gazetesinde (Aralık 1922) anlaşmanın imzalandığı yerin İstanbul olduğu bilgisine ulaşmıştır (Mihalopoulos, *a.g.m.*, s.98).

maddede birliklerin birinin Yunan, diğerinin Sırp sınırına konuşlandırılmasıyla üçüncü birliğin iç güvenlikte kullanılmasını belirlemiştir. Altıncı maddeyle Arnavutluk Hükûmetinin teşkil ettiği çeteleri Yunan topraklarına göndermesi yükümlülüğü karara bağlanmıştır. Anlaşmanın diğer maddeleri Türkiye ve Arnavutluk'un bağımsızlıklarından sonra uygulanmak üzere hazırlanmıştır. Yedi, sekiz, dokuz ve onuncu maddeler, Arnavutluk'un geleceğini ve rejimini belirlemeye yöneliktir. On birinci madde ise bağımsızlıklarını kazandıktan sonra barış döneminde her iki ülkenin siyasî ve ticarî ilişkilerini düzenlemeleriyle ilgilidir. Anlaşmanın on ikinci maddesi Yunancaya “*altıncı madde dışındaki maddeler barıştan sonra uygulanacaktır*” şeklinde çevrilmiştir (ancak, bu maddenin “İlk altı madde dışındaki maddeler barıştan sonra uygulanacaktır” şeklinde olması, anlaşmanın ruhuna daha uygun olacağı kanısındayız).

Anlaşmanın birinci maddesi “TBMM'nin Arnavutluk'un millî hedeflerine ulaşması için gerekli maddî ve manevî desteği sağlaması” ile ilgilidir. Atatürk'ün Arnavutluk'un bağımsızlığına verdiği destek başlığı altında belirtildiği üzere Atatürk, Arnavutluk'un bağımsızlığıyla yakından ilgilenmiştir. Nitekim Mustafa Kemal Paşa, *The Daily Telegraph* Gazetesinin 10 Mayıs 1921 günkü haberine göre Müslüman olarak Arnavutların sorunlarıyla ilgilendiklerini ve Yunan saldırısına karşı Arnavutların kendilerinden yardım beklediğine inandıklarını belirtmiştir⁵⁶. Mihalopoulos'a göre de 1921 yılı boyunca Mustafa Kemalciler ve Türk dostu Arnavutlar, bir Türk-Arnavut işbirliği için ciddi çabalar sarf etmiş⁵⁷ ve bu işbirliği sonucu Arnavutluk'ta Türk hayranlığı ve dostluğu (Türkçülük) başlamış hatta Türkçe Arnavutluk'un dili haline gelmiştir⁵⁸ (diğer maddeler incelenirken Türkiye'den Arnavutluk'a yapılan yardımlara yer verilecektir).

Anlaşmanın ikinci maddesi ile “Türkiye Büyük Millet Meclisi Türk devletinde görevli Arnavut kökenli asker ve memurların Arnavut devletinde hizmet edeceğini kabul ve taahhüt” etmiştir. Kasım 1920'de *The Christian Science Monitor* adlı gazete, Arnavutluk Hükûmetinin Türk paşalarıyla subaylarından ve Kemal'in ordularından oluşan bir askerî birliği ülkesine sokmak istediğini ve böylece de gelecekte Yunanistan ve Sırbistan'a karşı güç kazanmak istediğini yazmıştır⁵⁹. Mayıs 1921'de Londra'nın *The Daily Telegraph* Gazetesinde Mustafa Kemal Paşa'nın demecinin bir kısmı yayınlanmıştır. Söz konusu gazeteye göre, 10 Mayıs 1921'de Mustafa Kemal Paşa, Türk-Arnavut ilişkilerine değinmiştir. Buna göre, Mustafa Kemal Paşa, ülkelerine gitmek ve Yunanlılara karşı Arnavut birliklerini örgütlemek için izin isteyen Arnavut subayların taleplerinin memnuniyetle kabul edildiğini ifade

⁵⁶ Sonyel Sâlahi R., *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2003, s. 233.

⁵⁷ Mihalopoulos, *a.g.m.*, s.103.

⁵⁸ Mihalopoulos, *a.g.m.*, s.100.

⁵⁹ Mihalopoulos, *a.g.m.*, s.100.

etmiştir. TBMM Başkanı, Müslüman olarak Arnavutların meseleleriyle son derece yakından ilgilendiklerini ve Arnavutluk'un Yunan saldırısını geri püskürtmek için Türkiye'nin yardımına ihtiyaç duyduğu düşüncesinde olduğunu belirterek, dindaşlarına yardım etmenin kendilerinin kutsal görevi olduğunu açıklamıştır. Mustafa Kemal Paşa, Yunanistan'ın yalnızca Anadolu'nun değil, bütün Doğu Akdeniz'in düşmanı olduğunu ve Balkan devletlerinin bunu iyi anlamaları gerektiğini ifade etmiştir⁶⁰. *Jurnal d'Orient'a* göre⁶¹de Mustafa Kemal Paşa, yayınladığı bir tamim ile Arnavut kökenli olup da Anadolu (Türk) ordusunda hizmet eden bütün zabitanın memleketlerine gitmesini tavsiye etmiştir. Ayrıca *Jurnal d'Orient*⁶² Gazetesi Arnavutluk'un 1920'den itibaren gizli planlar içerisinde olduğunu ifade etmiş ve Süleyman Fehmi Bey'in Tiran'ın gelecekteki Mustafa Kemal'i olacağını iddia etmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, bu açıklamalarıyla aslında, Avrupa'da Türklerle Arnavutların arasında hiçbir bağın olmadığına dair oluşturulmaya çalışılan propagandanın önüne geçmek istemiş ve Arnavutluk cephesinin güçlü tutulacağını Avrupa'ya ve Yunanistan'a duyurma gereği duymuştur. Bunun sonucunda da TBMM Başkanı, Yunanistan'ın gücünü bölerek bu ülkeyi Arnavutluk cephesinde daha fazla kuvvet bulundurmaya zorlamıştır.

Jurnal d'Orient ve *The Daily Telegraph* gazetelerinin haberlerini doğrulayan gelişmeler Arnavutluk yönetim makamlarındaki yazışmalara yansımıştır. Arnavutluk'u temsil eden Yüksek Konsey, (Ulusal Konsey-Senato)⁶³ 18 Haziran 1921'de bir toplantı yapmış ve bu toplantıda TBMM'nin Türk ordusunda görev yapan Arnavut kökenli subayların Arnavutluk'a gitmesi için verdiği izni görüşmüştür. Yüksek Konsey, bu durumdan memnuniyetini 500 yıllık geleneklerin Türk ve Arnavut halkını manevî olarak birbirlerine bağladığını ifade etmek suretiyle göstermiştir. Konsey, Arnavutluk Hükûmetinin hiç vakit kaybetmeden basın aracılığı ile Arnavut halkının Türk halkı ile hiçbir bağının olmadığı yönündeki iddiaları yalanlamasını ve bu

⁶⁰ Söz konusu gazete haberine göre, Mustafa Kemal Paşa, kendi ülkelerinde çok daha etkili olacaklarına inandığı için Nurettin Paşa'nın 200 Arnavut subayla birlikte Arnavutluk'a gittiğini de ifade etmiştir. Ancak, Arnavutluk basın bürosu bu açıklamadan kısa bir süre sonra Nurettin Paşa'nın 200 subayla birlikte Arnavutluk'a geldiği haberini yalanlamış ve bu haber *The Times* Gazetesinin 2 Haziran 1921 günlü sayısında 9. sayfada yayımlanmıştır (Mihalopoulos, *a.g.m.*, s.103).

⁶¹ *P.Sabah*, 11 Mayıs 1921, s. 1

⁶² *Jurnal d'Orient* göre bu gizli planlar sayesinde Arnavutluk Hükûmeti Yunanistan'dan gelecek olası hareketlere karşı direnecektir (Mihalopoulos, *a.g.m.*, s.103).

⁶³ 28-31 Ocak 1921 tarihleri arasında Luşnya'da ellinin üzerinde temsilcinin katılımıyla bir kongre toplanmıştır. Kongre başkanı olarak Akif Paşa Elbasani seçilmiştir. Kongrede Arnavutluk'un rejim şekli meclis tarafından belirleninceye kadar ülkeyi temsil etmesi için Akif Paşa Elbasani, Dr. Mihal Ruturolli, Luigi Burniçi ve Abdi Bey Toptani'den oluşan dört kişilik "Yüksek Konsey" oluşturulmuştur (Özcan, *a.g.e.*, s. 46-47).

yalanlamanın en iyi ve en hızlı şekilde Avrupa basınında da yayımlanmasını oy birliği ile istemiştir⁶⁴.

Ayrıca konsey, hükûmetin Türkiye'den gelen Arnavutlara vatandaşlık yasası yürürlüğe girene kadar memuriyet vermemesiyle Arnavutluk'a gelen ve Arnavutluk devletinin hizmetinde görev yapanlardan Türkiye ile ilişkileri olanların ve Türkiye'den maaş aldıkları tespit edilenlerin sınır dışı edilmeleri kararını almıştır.⁶⁵ TBMM'nin yardımından memnun olan Konsey, Türkiye'den gelen nitelikli Arnavut asıllı vatandaşların Türkiye ile bağlantılarını keserek bir an önce kalıcı Arnavutluk vatandaşlığına geçmesini gerekli görmüştür. Bu kararlar Türkiye'den gelen nitelikli Arnavutların Arnavutluk'un bağımsızlığını sağlamada ve istikrarını korumada daha etkili olacağı düşünülmüştür. Yüksek Konseyin bu kararından sonra Başbakan, Arnavutluk dış politikası açısından bu açıklamanın önemini dikkate alarak meclisin onayını almış ve yukarıdaki kararların uygulanacağını Yüksek Konsey Başbakanlığına aynı gün (18 Haziran 1921 günü) yazıyla bildirmiştir⁶⁶.

İkinci madde gereği Türkiye'den Arnavutluk'a asker ve sivil memurların gitmesi, dönemin basınında sıkça yer almış ve özellikle Yunanistan, bu durumdan her fırsatta şikayetçi olmuş hatta bu memurları Mustafa Kemal ve TBMM ile ilişkilendirmek için "**Kemaliyet memurları**" ya da "**Kemali memurlar**" olarak nitelendirerek İngiltere başta olmak üzere Avrupa devletlerinin dikkatini çekmek istemiştir⁶⁷. Ayrıca Yunanistan'ın Londra'da bulunan Büyükelçisi D.Kaklamanos, İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a kısa bir süre evvel bir kısım Jöntürk subayının İtalyan gemileri ile Arnavutluk'a nakledildiğini bildirmiştir⁶⁸.

Gerçekte bu iddialar asılsız değildir. Türkiye'den Arnavutluk'a değişik zamanlarda asker ve memur giderek Arnavutluk'ta önemli mevkilere geldiği için Arnavutluk idarî makamlarının talebi üzerine ülkede görev yapan memurlardan Türkiye'de vazife almış olanların dosyalarının istenmesi Arnavutluk Meclisinde görüşülmüştür⁶⁹.

Türkiye'nin Arnavutluk'a yardım yapması sadece Yunanistan'ın tepkisini çekmemiş Arnavutluk Meclisinde bulunan ve İngiltere yanlısı bir politika izleyen muhalif Ali Kelcyra (Kılıtsüra) 15 Haziran 1921 günü yaptığı konuşmada bu yardım ve işbirliğini eleştirmiştir. Kelcyra'ya göre, Mustafa

⁶⁴ Arkivi Qendror Shtetëror (AQSH) (Arnavutluk Devlet Arşivi) Fon:146, tarih:1921, Dosya 30, s.1 (EK-3).

⁶⁵ AQSH, Fon:146, tarih:1921, Dosya 30, s.1.

⁶⁶ AQSH, Fon:146, tarih:1921, Dosya 30, s.1.

⁶⁷ Türkiye'den Arnavutluk'a asker ve sivil memur gitmesi ve bunların faaliyetleri konusunda daha ayrıntılı bilgi ve dönemin basınındaki (Vakit, A.Yeni Gün, H.Milliyet, P. Sabah) haberler için bakınız. Özcan, a.g.e., s.74-89.

⁶⁸ Papadopoulos, a.g.e., s.155.

⁶⁹ AQSH, Fon:146, tarih:1922, Dosya 82, s. 57-65. Daha ayrıntılı bilgi için bakınız. Özcan, a.g.e., s.81.

Kemal'in Türkiye'de görev yapan ve Arnavutluk'a gitmek isteyen Arnavut kökenli subayların Arnavutluk'a gidebilmesine izin vermesi ve 500 yıllık geleneğin iki ülkeyi manevi olarak sağlam bir şekilde birbirine bağladığını açıklaması, Arnavutluk dış politikasına zarar vermektedir. Onun için Kelcyra, Türkiye'den gelen her subay ve memurun en az üç yıl devlet hizmetlerinde görev almaması yönünde bir kanun çıkarmayı teklif etmiştir. Kelcyra, Mustafa Kemal'in politikası gereği Türkiye'deki Arnavut kökenli vatandaşların Arnavutluk'ta çalışması için geri gönderildiğini de beyan etmiştir⁷⁰. İngiltere yanlısı bir politika izleyen muhalif Kelcyra'nın Arnavutluk Meclisinde yaptığı bu açıklama TBMM Hükûmetinin anlaşmanın ikinci maddesinin gereklerini yerine getirdiğinin çok net bir kanıtıdır. Bu bilgiler ışığında Türkiye-Arnavutluk Gizli Anlaşması'nın ikinci maddesi gereği TBMM Hükûmetinin Arnavut kökenli asker ve memurların Arnavutluk'a gitmesine izin vermiş olduğunu söylemek mümkündür.

Anlaşmanın üçüncü maddesinde "Arnavutluk Hükûmeti, bir yıl veya daha kısa bir sürede üç tûmenden oluşan bir ordu teşkil etmeyi kabul etmiştir" ibaresi yer almıştır. Buradaki süre konusu önemlidir çünkü, 1921 yılı TBMM Hükûmetinin Batı cephesinde teşkil ettiği düzenli ordusuyla Yunanistan'a karşı savaştığı yıldır. Muhtemeldir ki her iki ülkede ortak işgalci konumunda olan Yunanistan'a karşı eş zamanlı ortak cephe açarak, Yunanistan ordusunun gücünü bölmek istemiştir. 1920 yılı eylül ayı sonlarında Anadolu'dan Elbasan'a aslen Arnavut kökenli olan Miralay Hamdi Bey gitmiştir. Hamdi Bey, maiyetindeki heyetle Arnavutluk'a gelir gelmez gizli anlaşmayı Arnavutluk adına imzalayan Başvekil Süleyman Fehmi (Delvina) Bey ile birlikte çalışmaya başlamış ve Arnavut ordusunun başkumandanı (genelkurmay başkanı) olmuştur⁷¹. Hamdi Bey'in TBMM ve Mustafa Kemal Paşa ile doğrudan ilişkisi tespit edilememiştir. Ancak Hamdi Bey'in Arnavutluk adına anlaşmayı imzalayanlardan Başbakan S.Fehmi (Delvina) Bey⁷² ile birlikte çalışarak genelkurmay başkanı olmasını söz konusu anlaşma kapsamında değerlendirmek mümkündür.

Anlaşmayı Arnavutluk Hükûmeti adına imzalayanlardan Selahattin (Saip)⁷³ (Shkoza) Bey⁷⁴ aslen Prizrenlidir. Türk ordusunda kurmay subay

⁷⁰ AQSH, Fon:146, tarih:1921, Dosya 30, s.21 (EK-4). *Posta e Korçes*, 19 Temmuz 1921, s.1.

⁷¹ Özcan, *a.g.e.*, s. 59.

⁷² P.Sabah Gazetesi Fehmi Bey'i Arnavutluk'un Mustafa Kemal'i olarak nitelemiştir (*P.Sabah*, 11 Mayıs 1921,s.1).

⁷³ Türkiye'de Selahattin Saip Bey olarak da anılmıştır.

⁷⁴ Selahattin Bey'in II. Meşrutiyet'teki faaliyetleriyle ilgili olarak bakınız, Özcan Halil, "Emekli Erkânıharb Miralay Selahattin Bey'in II. Meşrutiyet'in İlânına Katkısı", *Atatürk Yolu Dergisi*, Bahar 2010, Yıl: 23, Sayı: 45. S. 83-102. Selahattin Bey'in Arnavutluk'a görevlendirilmesiyle ilgili olarak bakınız, Selma Yel ve Halil Özcan "Mustafa Kemal'in Selahattin Saip Bey'i Arnavutluk'ta Görevlendirmesinin Sebep ve Sonuçları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Mart 2008, Cilt: XXIV, sayı: 70, 57-74.

olarak önemli hizmetlerde bulunan Selahattin Bey, I. Dünya Savaşı sonrası emekli olarak İzmir'e yerleşmiş ve Arnavut Kulübü Başkanlığı yapmıştır. Süleyman Delvina'nın Hükûmeti ile Luşnya Kongresi'nde ülkeyi temsil için oluşturulan Yüksek Kurul, savunma bakanlığı için İzmir'de ikamet etmekte olan Prizrenli emekli Erkanıharp Miralay Selahattin Bey'i Arnavutluk'a davet etmiştir. Selahattin Bey de bu görevi kabul edip etmemeyi Mustafa Kemal Paşa'ya sorma gereğini duymuştur. TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa da 9 Aralık 1920 günü Selahattin Bey'e bir talimat yazmış ve bu durumdan memnuniyetini dile getirmiştir. Selahattin Bey, 8 Ocak 1921 günü Arnavutluk'a ulaşmıştır.

Selahattin Bey'in Arnavutluk'a gitmesinden sonra anlaşmanın üçüncü maddesi yerine getirilmiş ve üç tümeden oluşan birlikler teşkil edilmiştir. Tanınmış Fransız diplomasi yazarlarından Albert Mousset, Ankara Hükûmetinin önderi Mustafa Kemal Paşa'nın Kurmay Albay Selâhattin Bey ve Albay Hamdi Bey marifetiyle Türkiye-Arnavutluk ilişkilerini geliştirdiğini ifade etmiştir⁷⁵. Selahattin Bey, modern üç birlikli her biri ayrı yerde konuşlu kıtaları oluşturmuştur⁷⁶. Bu birliklerin birincisi güneyde Görice'de (Korçe'de), ikincisi ortada Tiran'da diğeri kuzeyde İşkodra'dadır. İlk tümeni üçlü sistemle (alay-tabur-bölük) kurmuş, her alaya bir adet mitralyöz bölüğü ve topçu bataryası dâhil etmiştir⁷⁷. Bunların dışında sınırlarda özel taburlar kurarak bu taburları da doğrudan bakanlığına bağlamıştır⁷⁸.

Selahattin Bey'in düzenlediği ordu (asker ve zabitan) üniforması, Türk Kuvayı Milliyesi'nin üniformasına çok benzeyen bir kıyafetten seçildiği için Türk basını Türkiye'deki Kuvayı Milliye ile Arnavutluk Millî Kuvvetleri arasında ilgi kurmuş ve onları da "Kuvayı Milliye" olarak adlandırmıştır. "A.Yeni Gün" Gazetesi⁷⁹ haberinde Arnavutluk ile Yunanistan arasındaki ihtilafın bütün şiddetiyle sürdüğünden bahsederek "Arnavut Kuvayı Milliyesi'nin" büyük hazırlıklarda bulunduğunu ifade etmiştir.

Anlaşmanın dördüncü maddesi Ankara'nın Arnavutluk'ta teşkil edilen birliklerin eğitimi için Türkiye'den Arnavutluk'a askerî bir heyet gönderilmesini gerektirmektedir. İkinci ve üçüncü madde kapsamında açıklandığı üzere Hamdi Bey maiyetindeki heyetle birlikte Arnavutluk'a

---

Selahattin Bey'in Arnavutluk'taki faaliyetleriyle ilgili olarak bakınız Özcan, *a.g.e.*, s.74 vd.

⁷⁵ Alpan Necip P., "Türkiye İle Arnavutluk'un İstiklâl Savaşlarındaki Parelizm Doğrultusunda Yaptıkları İşbirliği", *X.Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler VI.Cilt*, TTK Basımevi, Ankara, 1994, s. 2902.

⁷⁶ Halilaj İsa, "Selahudin Shkoza-Kurorë Lavdie në Ushtrinë Kombëtare Shqiptqre (Në prag të 135 vjetorit të lindjes)", *Revista Koha* i, Nisan 2002, sayı:75, 48-50; Özcan, *a.g.e.*, s.74-84.

⁷⁷ Kasapı Vangjel, " Selaudin Shkoza Reformator i Madh Ushtar)", *Rilindja*, (10 Mart 1999, sayı:14, s.12.

⁷⁸ Kasapı, *a.g.m.*, s. 12; Özcan, *a.g.e.*, s.74-84.

⁷⁹ 29 Mayıs 1921, s. 2. Özcan, *a.g.e.*, s.78.

gitmiştir⁸⁰. Ayrıca, 1920 yılında Arnavutluk'un Roma temsilcisi Faik Konitza, resmi olarak Türk memurlarının Arnavutluk'a gelerek Arnavut ordularını organize ettiğini açıklamıştır⁸¹. Türkiye'den giden Arnavut kökenli askerler, düzenli Arnavut ordusunu teşkil etmiş hatta bizzat Selahattin⁸² ve Hamdi Beyler ordunun eğitimiyle ilgilenmiştir. Böylece de anlaşmanın üçüncü maddesi Arnavutluk Hükûmeti tarafından dördüncü maddesinin gereği de TBMM Hükûmeti tarafından yerine getirilmiştir.

Anlaşmanın beşinci maddesi gereği Arnavutluk Hükûmeti teşkil edilen birliklerinden birisini Yunanistan sınırında diğerini de Sırbistan sınırında görevlendirmiş hatta altıncı maddesi gereği de Arnavutluk'ta oluşturulan çeteler Yunan topraklarına gönderilmiştir. Bunun sonucunda 1921 yılında Anadolu'da TBMM ordularıyla savaşmakta olan Yunanistan, aynı dönem içerisinde ortaya çıkmaya başlayan Arnavut (milliyetçi) "gerilla" hareketinden çekinmeye başlamış, Arnavut "gerilla" hareketiyle TBMM arasına bir bağ olduğu iddiasıyla İngiltere'nin dikkatini çekmeye çalışmıştır. Yunan gazeteleri, yabancılara propaganda yaparak Arnavutların Türk çeteleriyle birlikte faaliyet halinde olduklarını iddia etmiş ve kamuoyu oluşturmaya çalışmıştır⁸³. Mihalopoulos'a göre de Türkler, Yunanlıların gücünü zayıflatmaya çabalararak Yunan-Arnavutluk sınır sorununu yaratmıştır⁸⁴. Bu dönemde Arnavutluk'un direnişinden rahatsız olan Sırp ve Rus sefirleri, Atina'da toplantı yapma gereği duymuş ve sefirler, Türklerin galeyanı ile Arnavut çetelerinin Balkanlarda karışıklık çıkardığını açıklamıştır. Yunan basınına göre sefirlerin toplantısından sonra Sırp ve Ruslar, çetecilik faaliyetleri sebebiyle Tiran Hükûmeti nezdinde girişimde bulunmuştur⁸⁵.

Atina Hükûmetinin Paris Barış Konferansı'na gönderdiği propagandist Léon Maccas⁸⁶, Yunanistan'a karşı olan bu komplonun (Türkiye-Arnavutluk

⁸⁰ Özcan, *a.g.e.*, s.75.

⁸¹ Maccas Leon, *La Question Greco-Albanaise*, Berger Levnault Editeurs, Paris, 1921, s. 210-212.

⁸² Selâhattin Bey'in Harbiye Nazırı olduğu dönemde, Millî Arnavut ordusu (o dönemde merkezi Berat'tadır) Başkumandan Hamdi Bey tarafından büyük bir ciddiyetle teşkil edilmeye çalışılmıştır (Kaçi Nesip, "Atatürk Arnavutluk'ta Nasıl Değerlendiriliyor?", *Atatürk'ün Ölümünün 50. Yılı Sempozyumu (31 Ekim- 1 Kasım 1988)*, Ankara Üniversitesi, Ankara, 1988, s. 50).

⁸³ *Vakit Gazetesi*, 9 Mayıs 1921, s. 1. Sırbistan da bu duruma Yunanistan gibi bakmış ve Arnavutluk'a yönelik saldırgan politikalarına sebep olarak Türkiye-Arnavutluk ilişkisini göstermekten çekinmemiştir.

⁸⁴ Mihalopoulos, *a.g.m.*, s.100.

⁸⁵ Özcan, *a.g.e.*, s.84.

⁸⁶ Maccas, *a.g.e.*, s. 210-212. Maccas, Venizelos'un talimatıyla yazdığı "*Küçük-Asya Helenizmi, Tarihi, Gücü ve Geleceği*" isimli 233 sayfalık kitabında Türkiye-Arnavutluk ilişkilerine ve işbirliğine yer vermiştir (Akyüz Yahya, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s. 115).

işbirliğinin) merkezinin İstanbul Arnavut Kulübü olduğu kanaatindedir ve şu iddiaları öne sürer⁸⁷:

“...Arnavutlarla Kemalist işbirliğinin merkezi İstanbul'daki Arnavut Derneği'nde tezgâhlanmıştır. Kurmay Albay Selâhattin Saip Bey, Mustafa Kemal Paşa'dan direktif alarak, Epir bölgesinde, Yunanlılara karşı savaşmak üzere Arnavut çetelerini eğitmektedir. Bu Türk-Arnavut işbirliği, Ankara'da resmen kutlanmıştır...”

Maccas'a göre Arnavutluk'a Harbiye Nazırı Selahattin Bey'i gönderen Mustafa Kemal, Yunanistan'a saldırılması plânını da onaylamıştır. Bunların sonucu olarak da Arnavutluk ordusu, Yunan ordusuna karşı kendisi için değil de Türkiye için savaşır gibi gayret göstermiştir. Ayrıca Maccas, Arnavutları Türklere sadakatli davranmakla suçlamıştır. Gerçekte Arnavutluk Başbakanı olan ve gizli anlaşmayı Arnavutluk Hükûmeti adına imzalayan Süleyman Fehmi (Delvina) Bey'in İstanbul'da kurulan Arnavutluk Teavün Cemiyeti'nin üyesi olması, Selahattin (Shkoza) Bey'in de İzmir'de Arnavut Kulüp Başkanlığı yapması ve Mustafa Kemal Paşa'nın talimatıyla Arnavutluk'a gitmiş olması, Maccas'ın iddialarının bir temele dayandığını göstermektedir.

Peyâm-ı Sabah Gazetesi'ne göre TBMM Hükûmeti ve Arnavutluk Hükûmeti arasındaki ilişki nedeniyle Arnavutluk- Yunanistan hududunda baş gösteren heyecan ve karışıklık, sunî bir şey olmaktan çok uzaktır. Sanıldığı gibi bu hareketler sadece Yunanistan'ın dikkatlerini buraya çevirmek için yapılmış eylemler değildir⁸⁸. Gazeteye göre, Yunanistan sınırındaki bu karışıklığın sebebini Anadolu'dan kaynaklanan vahim mahiyete haiz bir takım hareketin başlangıcında aramak gerekmektedir.

Türk-Arnavut işbirliği sonucu Arnavutluk-Yunanistan sınırındaki karışıklıklar Yunanistan'ın tepkisini çekmeye başladığında Arnavutluk Başbakanı, bunların söylentiden ibaret, Yunan propagandası olduğunu ifade etmek zorunda kalmış ancak sınırdaki faaliyetler de devam etmiştir. Bu ortamda General N.Trikupis, Arnavutların direnişi üzerine Yunanistan'ın Anadolu cephesinden bir tümenini çekmesi sonucu Batı Anadolu'da Yunan cephesinin zayıfladığını belirtmiştir⁸⁹. Bu durum, Mustafa Kemal'in Arnavutluk'a yardım plânının başarıya ulaşacağını da habercisi olmuştur.

Arnavutlar, Türk Kuvayı Milliyecilerinden aldıkları destek ve heyecanla Yunanistan'a karşı mücadeleye devam etmişlerdir. Bunun sonucu olarak Yunanlılar da kuvvetlerinin bir bölümünü Yanya bölgesinde Arnavutlara karşı tutmak mecburiyetinde kalmış ve böylece Yunanistan, Anadolu'daki

⁸⁷ Alpan Necip P., “Türkiye ile Arnavutluk'un İstiklâl Savaşlarındaki Parelizim Doğrultusunda Yaptıkları İşbirliği”, *X.Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler VI.Cilt*, TTK Basımevi, Ankara, 1994, s.2901-2902.

⁸⁸ Özcan, *a.g.e.*, s.66-67..

⁸⁹ Kaçi Nesip, “Atatürk Arnavutluk'ta Nasıl Değerlendiriliyor?”, *Atatürk'ün Ölümünün 50. Yılı Sempozyumu (31 Ekim- 1 Kasım 1988)*, Ankara Üniversitesi, Ankara, 1988, s. 50.

kuvvetlerine daha fazla takviye yapamamıştır. Mustafa Kemal Paşa, bu ihtimali de dikkate alarak Arnavutluk ordusunun düzenlenmesine katkı sağlamıştır⁹⁰.

Yunanistan Kralı Konstantin, Arnavutluk'taki millî uyanışın önüne geçebilmek için Arnavutlarla siyasî gerginliğini artırırken Arnavutlar, silahlanarak kuzey ve güney fırkalarına (tümenlerine) ilave edilmek üzere iki ihtiyat livası (tugay) teşkil etmiştir. Arnavutluk Hükûmeti, tüm bu hazırlıklardan sonra Yunan sınırına yedi bin asker daha sevk etmiştir. Türk ordusu ve milleti, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa liderliğinde Sakarya'da Yunanistan'a karşı savaş hazırlıklarına devam ederken Arnavutluk Hükûmeti de 15 yaşından 40 yaşına kadar bütün Arnavutları silâh altına çağırarak suretiyle hazırlıklarına devam etmiştir. Sakarya Savaşı başladığında ise Arnavutlar, Epir ve Adriyatik'teki hakları için tekrar Yunan hududunda teyakkuza geçerek⁹¹ cepheyi kuvvetli tutmuştur.

Gizli anlaşmanın ilk altı maddesinin uygulanmasıyla Arnavutluk cephesi kuvvetlenmiş ve Yunanistan Anadolu'ya getireceği kuvvetlerinin bir kısmını bu cephede tutmak mecburiyetinde kalmıştır. Türk ordusunun Sakarya'da taarruza geçeceği dönemde Arnavutluk ordusunun da eş zamanlı olarak Yunanistan cephesindeki faaliyetlerini yoğunlaştırdığı dikkatlerden kaçmamıştır. Sakarya'da kazanılan Türk zaferi ile İngiltere, Yunanistan'ın Arnavutluk'taki iddialarından vazgeçtiğini açıklamak mecburiyetinde kalmış, bunun sonucu olarak Sakarya Savaşı'nda yenilen ve aynı zamanda İngiltere'yi de hüsrana uğratan Yunanistan, İngiltere'nin Arnavutluk'tan çekilme kararına itiraz edememiştir. Böylece Arnavutluk'taki cepheyi geniş açıdan değerlendiren TBMM Hükûmetiyle Arnavutluk Hükûmetinin antiemperyalist mücadelesi başarıya ulaşmıştır⁹². Sonuçta Yunanistan Anadolu'daki mağlubiyetle Küçük Asya'yı fethetmekten hemen yanı başındaki Arnavutluk'u da kaybetmiştir⁹³. Sakarya Zaferinin Arnavutluk'un Yunan işgalinden kurtulmasına olan etkisini Arnavut aydınları da tespit etmiştir. Bir

⁹⁰ Türk İstiklâl Mücadelesi'nin başarısının Arnavutluk İstiklâl Mücadelesi'ne etkisi ve Arnavutluk'un bağımsızlığı için bakınız. Özcan *a.g.e.*, s. 85 vd.

⁹¹ Özcan, *a.g.e.*, s. 86-89. A.Yeni Gün, 6 Eylül 1921, s. 1. Bulgaristan'da yayınlanan *Kutubu Bulgar* Gazetesi, Arnavutluk davasından bahsederken Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu cephesindeki başarısının Balkanlarda ve Arnavutluk'ta bir yankı bulduğunu ve Arnavutların seferberlik ilân ettiklerini yazmıştır (*H.Millîye*, 7 Kasım 1921, s. 1).

⁹² Bu durumu Gazmend Shpuza da, "*Türkiye ve Arnavutluk geniş antiemperyalist cephede beraber, birbirinin yanında olmuştur*" şeklinde ifade etmiştir (Shpuza Gazmend, "Arnavutluk-Türkiye İlişkileri", *Ankara Üniversitesi TİTE Atatürk Yolu Dergisi*, yıl 6, c.3, Ankara, Mayıs 1993, s. 313).

⁹³ Özcan, *a.g.e.*, s.89. Mihalopulos'a göre, Türkiye ve Arnavutluk arasındaki işbirliği 1922 yılında Yunan ordusunun Anadolu'da kesin mağlubiyetinden sonra da devam etmiş ve Yunanistan bu durumu yakından takip etmiştir. Ekim 1922'de, Albay P. Sariyannis (Yunan) Savaş Bakanlığı'na gönderdiği bir telgrafta, Türkiye'nin Trakya'ya bir saldırısı durumunda Yunanistan'a karşı Arnavutluk'un eylem olasılığından bahsetmiştir. Öte yandan Aralık (1922) sonunda Selanik'ten Yunanistan Dışişleri Bakanlığı'na Arnavutların Yunanistan'ı işgal planını anlatan bir telgraf gönderilmiştir (Mihalopulos, *a.g.e.*, s.104).

dönem Berat milletvekili olan Ferit Vokopola, 1968 yılında Necip P. Alpan'a yazdığı bir mektupta şunları ifade etmiştir:

“Atatürk'ün Kemalist mücahitlerle ve tüm Mehmetçiklerle, Palikarya'ya (Yunanlıya) 1920'de Anadolu'da verdiği dersler olmasaydı... Luşnya'da yapılan Millî Arnavut Kongresi mukadderatı ve o sıralarda güneyde sınır ihtilâfımız bulunan Yunanlılarla anlaşmak kolay olmayacaktı. Bu nedenle, o kara günlerde kurulan dostane bağlar, ilelebet devam edecektir. Zira her iki millet ortak mukadderata mâliktir.”⁹⁴.

b.Uygulanamayan Maddeler

Söz konusu gizli anlaşmanın İstiklâl Mücadelesi sonrasını kapsayan maddeleri, Arnavutluk'un siyasî geleceğini belirleyecek olması açısından önemlidir. Anlaşmanın yedinci maddesinde Arnavutluk Hükûmetine üç görev verilmiştir. Bu maddeye göre öncelikle Arnavutluk'un nüfusunun üçte ikisi Müslümanlardan oluştuğu için bu durumun milletvekili seçimine yansıtılarak Arnavutluk Meclisinin % 90'nının Müslüman olmasını Arnavutluk Hükûmeti kabul etmiştir. Arnavutluk'ta hak iddia ederek bu ülkeyi işgal eden Sırbistan ile Yunanistan Ortodoks ve İtalya da Katolik inanca sahiptir. Bu ülkeler, Arnavutluk işgallerini ülkedeki Ortodoks ve Katolik inançlı Arnavutların desteğini alarak kuzey ve güney sınırında bulunan azınlıkların haklarını koruma amacına dayandırmıştır. Arnavutluk nüfusunun üçte ikisini oluşturan Müslümanların Arnavutluk meclisinin % 90'nı oluşturmasıyla Arnavutluk'un daha bağımsız, istikrarlı ve millî bir politika izlemesi öngörülmüştür. Araştırmalarımızda Arnavutluk Hükûmetinin mecliste Müslüman vekil sayısını artırma yönünde bir faaliyetine rastlamadık. Diğer taraftan Luşnya Kongresi'nde Arnavutluk'un rejimi belli olmadığı için ülkeyi temsil için oluşturulan dört kişilik Yüksek Konsey'in de Müslüman nüfusun oranını dikkate alınmaksızın Katolik, Ortodoks, Sunni ve Bektaşî'den oluşması kararlaştırılmıştır.

Yedinci madde kapsamında Arnavutluk Hükûmeti, içişleri ve dışişleri bakanlarının Müslüman olmasını taahhüt etmiştir. Bu süreçte Arnavutluk Hükûmetlerinin içişleri ve dışişleri bakanlarının Müslüman olmasıyla Arnavutluk'un iç ve dış politikada daha bağımsız hareket etmesi istenmiştir. Bu maddenin uygulamada dikkate alındığı söylenebilir. Yedinci maddeyle ayrıca Arnavutluk Hükûmetinin Rumların çoğunluk olarak yaşadıkları bölgelere Müslümanları iskân etmesi öngörülmektedir. Yunanistan'ın işgal ettiği Anadolu'da ve Arnavutluk'ta Rumların Türklerden ve Arnavutlardan daha fazla nüfusa sahip olduğu iddiaları dikkate alındığında bu maddenin Arnavutluk'un ileri dönemlerdeki Yunan tehditlerinden koruması için

⁹⁴ Alpan, a.g.m., s. 2901.

yazıldığını söylemek mümkündür⁹⁵. Ancak Arnavutluk Hükûmetinin bu yönde bir uygulaması olmadığı gibi Yunanistan'ın ülkesindeki Müslüman Arnavutları Türk-Yunan mübadelesine zorla dahil etmesini engellemek için dönemin Yunanistan Büyükelçisi Midhat Frashëri'nin Arnavutluk Hükûmetine misilleme olarak Arnavutluk'ta Rumların yaşadığı yerlere Çamerya'dan (Yunanistan'dan) gelen Müslüman Arnavutların yerleştirilmesi önerisi uygulamaya konulamamıştır⁹⁶. TBMM Hükûmeti, bağımsızlığını kazanacak olan Arnavutluk'un etrafındaki ülkelerin yeniden ilhak politikasını içerideki Hıristiyan Arnavutlar üzerinden gerçekleşmesini engellemek için yedinci maddeyi düzenlemiş olması kuvvetle muhtemeldir. Ancak Arnavutluk Hükûmeti bağımsızlığını kazandıktan sonra bir türlü iç istikrarını oluşturarak rejimini belirleyemediği için bu maddede belirtilen hususları uygulayamamıştır.

Anlaşmanın sekizinci maddesi Arnavutluk'un bağımsızlığını kazandıktan sonra rejiminin Arnavutluk Meclisince belirlenmesini içermektedir. Buna göre, Arnavutluk Meclisinin halk iktidarını sağlayabilmek için her türlü özeni göstermesi kararlaştırılmıştır. Her iki ülke işgal altındayken bu maddenin anlaşmada yer alması, her iki ülkenin de istiklâlini kazanacağına olan inancı yansıtmaktadır.

Mustafa Kemal Paşa'nın daha Erzurum kongresi sürecinde M. Müfit Kansu'ya "Şekli hükûmet zamanı gelince cumhuriyet olacaktır."⁹⁷ şeklinde not aldırması, onun gönlünde kendi milleti için de millet egemenliğine dayalı bir rejim özlemi ve hedefi olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın Türk İstiklâl Mücadelesi'nin aşamalarında sürekli millet egemenliğine vurgu yapması mücadelenin başarıya ulaşmasından sonra millet egemenliğine dayalı bir rejim kurulacağına habercisi olmuştur. İstiklâl Mücadelesi'nin ihtilâl beyannamesi kabul edilen Amasya Tamimi'nde, "*Milletin istiklâlini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır.*" Erzurum Kongresi'nde, "*Kuva-yı Milliye'yi amil, millî iradeyi hâkim kılmak esastır.*" 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilatı Esasiye'de "*Hakimiyet bilâkaydû şart milletindir...*" ifadelerinin yer alması, Türk İstiklâl Mücadelesi'nin de millet egemenliğine dayalı olarak yürütüldüğünün kanıtı olmakla birlikte İstiklâl Mücadelesi sonrasında Türkiye'nin rejimini millet egemenliğine dayanan cumhuriyet rejimi olacağına en önemli işareti olmuştur. Anlaşmanın sekizinci maddesiyle Mustafa Kemal'in deyimiyle fazilet rejimi olan cumhuriyet idaresine Türklerin

⁹⁵ Venizelos, barış konferansında Anadolu ve Arnavutluk'taki taleplerini gerçekleştirmek için rakamları çarpıtmaktan da çekinmemiştir. Rakamlarla sihirbaz gibi oynayan Venizelos'a göre 230 bin kişilik kuzey Epir'in 151 bini Yunan'dır ve çoğunluğu Yunanlı olan bölgeler Yunanistan'a verilmelidir. Venizelos'un Anadolu ile ilgili nüfus iddiaları ve konuyla ilgili daha fazla bilgi için bakınız, Özcan, *a.g.e.*, s.38-39.

⁹⁶ Özcan, *a.g.e.*, s.114.

⁹⁷ Kansu Mazhar Müfit, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, I.Cilt, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997, s.74,131.

olduğu kadar Arnavutların da geçmesi öngörülmüştür. Türkiye, İstiklâl Mücadelesi'ni zaferle sonuçlandırdıktan sonra ülkesinin bağımsızlığını Lozan Barış Antlaşmasıyla tüm dünyaya kabul ettirmiş ve hemen devamında da millet egemenliğine dayalı cumhuriyet rejimini TBMM'de belirlemiştir. Ancak Atatürk gibi bir liderden yoksun olan Arnavutluk'ta 1920'li yılların başında hükûmet şeklini belirleyebilmek mümkün olamamış ve yeniden bağımsızlığını kazanan Arnavutluk, iç istikrarını sağlayamamış olduğu gibi rejim meselesini de çözüme kavuşturamamıştır. Bu dönemde iktisadî ve sosyal gruplar arasındaki çelişkiler, siyasî gruplaşmalara ve iktidar mücadelesine yön vermeye başlamış, bu durum Ahmet Zogu'nun Aralık 1924'te başbakan olmasıyla son bulmuştur. Arnavutluk Meclisi, 21 Ocak 1925 günü cumhuriyeti ilân etmiş ve 31 Ocak 1925'te de Ahmet Zogu Cumhurbaşkanı olmuştur⁹⁸.

Arnavutluk Meclisinin geç de olsa millet egemenliğine dayalı cumhuriyet rejimini kurmuş olması, anlaşmanın sekizinci maddesinin hayata geçirilmesi olarak değerlendirilebilir. Ancak bu durum geçicidir çünkü Arnavutluk yeniden bağımsızlık döneminde Türkiye'den çok farklı bir politika izlemiştir. Türkiye, bu süreçte içeride birliğini sağlamış olarak her alanda tam bağımsız bir politika izlerken, Arnavut liderler, ülke dışarısındaki destekle (Sırbistan ve İtalya) iktidarını pekiştirmeye çalışmıştır. Böylece Arnavut liderler, İtalya'ya yaklaşmış ve bu ülkeye siyasî ve iktisadî tavizler vermişlerdir. Bunun sonucu olarak İtalya'nın desteğiyle Arnavutluk Cumhurbaşkanı Ahmet Zogu, 1 Eylül 1928 günü kendi meclisine krallığını ilân ettirmiştir. Türkiye Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, bu duruma sert tepki göstererek Ahmet Zogu'yu halkına ihanet etmekle suçlamış, onun krallığını tanımayarak Arnavutluk elçisini Ankara'ya çağırmıştır⁹⁹. Mustafa Kemal Paşa'nın ve Türkiye'nin tepkisi, şüphesiz millet iradesine dayalı rejim konusundaki samimiyetin bir göstergesi olmakla beraber anlaşmanın sekizinci maddesinde belirtilen halk iradesinin dikkate alınmamasının da bir sonucudur.

Anlaşmanın dokuzuncu maddesinde yer alan halk iktidarı sağlanmadığı takdirde Müslüman bir prens seçilmesi konusunda her hangi bir gelişme olmamış, bunun aksine bir sonuç meydana gelmiştir. Arnavutluk'un yeniden bağımsızlık döneminde Ortodoks Piskopos Fan S. Noli¹⁰⁰ ve Ahmet Zoğu¹⁰¹ gibi

⁹⁸ Arnavutluk'ta yeniden bağımsızlık döneminde rejim belirleme süreci için bakınız. Özcan, *a.g.e.*, s. 143-147.

⁹⁹ Arnavutluk'un cumhuriyetten krallık rejimine geçiş süreci ve İtalya'nın bu duruma etkisiyle Türkiye'nin tepkisi konusunda daha ayrıntılı bilgi için bakınız. Özcan, *a.g.e.*, s.141-215.

¹⁰⁰ Harvard mezunu olan Piskopos Noli, ABD'de Arnavut Ortodoks kilisesi kurucusu ve ABD anayasasının yeminli hayranıdır (Glenny Misha, *Balkanlar 1804-1999: Milletçilik, Savaş ve Büyük Güçler*, Türkçesi: Mehmet Harmancı, Sabah Kitapları, İstanbul, 2001. s.340). Fan Noli, Arnavutluk'a dönerek Draç (Dures)'ta Ortodoks kilisesinde görev yapmıştır. Batıya dönük bir kişi olarak birçok kitap yazmış ve Shakespear'in eserlerini Arnavutçaya çevirmiştir (Kuyucuklu Nazif, *Balkan Ülkeleri İktisadı 1 Arnavutluk*,

önemli siyasî şahsiyetlerin içerisinde yer aldığı Halkçı Parti, muhafazakâr kesimi temsil etmesine rağmen daha reformcu bir program hazırlayabilmiştir. Önceleri Halk Partisi liderleri arasında yer alan Ahmet Zogu, daha sonra büyük toprak sahiplerinin söz sahibi olduğu Terakki Partisine geçerek bu partinin lideri olan Şevket Verlaçi'nin kızı ile evlenmiş¹⁰², muhafazakâr güçlerle de yakınlaşan Zogu, Aralık 1922'de başbakan ve içişleri bakanı¹⁰³ olmuştur. Halk Partisinin ilerici kanadından Fan S. Noli ve anlaşmayı Arnavutluk adına imzalayan Süleyman Bey gibi reform yanlıları, muhafazakârlarla işbirliği yapan Başbakan Ahmet Zogu'ya karşı muhalefeti örgütlemişler ve bunun sonucunda 1923 yılında Fan S. Noli Başbakan olmuştur. Bu bilgiler ışığında Arnavutluk yönetiminin gizli anlaşma çerçevesinde değil, dönemin siyasî gelişmelerine göre belirlendiğini söylemek mümkündür.

Onuncu maddede belirtilen ticaretin Müslümanların eline geçmesi için özel yasalar çıkartılması konusunun da Arnavutluk Hükûmetince hayata geçirilemediğini söylemek mümkündür. On birinci madde de yer alan "Barışın sağlanmasından sonra iki devletin ortak hareketiyle siyasî ve ticarî anlaşmalar yapmak üzere heyetler tayin edilerek anlaşmalar yapılacaktır" ibaresinin gereği olarak 17 Ekim 1923'te Arnavutluk Türkiye'ye heyet göndermiştir. Türkiye ile siyasî konuları görüşen Arnavutluk heyeti, ticarî konularda her hangi bir görüşme yapmamıştır. Arnavutluk ile Türkiye arasında 15 Aralık 1923'te Muhadenet Muahedenamesi, İkamet Mukavelenamesi (Sözleşmesi) ve Tâbiyyet İtilafnamesi imzalanarak iki ülke arasındaki siyasî ilişkilerin hukukî çerçevesi belirlenmiştir¹⁰⁴. Ancak bu anlaşmalar, her iki ülkenin meclislerinde onaylanmadığı için yürürlüğe girememiş ve Türkiye-Arnavutluk siyasî ilişkileri başlayamamıştır. Bu durum, Arnavutluk'un iç istikrarını sağlayamamış olmasından kaynaklanmıştır. Nihayet Ahmet Zogu'nun aralık 1924'te başbakan olması ve 21 Ocak 1925'te cumhuriyetin ilân edilmesinden sonra nisan 1925'te anlaşmalar onaylanmış ve iki ülke arasında resmi (siyasi) ilişkiler başlayabilmiştir.

İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul, 1985, s.13). 1924 yılının Şubat ayında Zogu'yu deviren isyancı bir ordu kurmuştur (Glenny, *a.g.e.*, s.340, Özcan, *a.g.e.*, s.49 vd.).

¹⁰¹ Mati kabilesinin şefi Cemal Paşa'nın ikinci oğlu olan Ahmet Zogu, 8 Ekim 1895'te çevresinde 150 evlik küçük bir köy bulunan Burgayet kalesinde doğmuştur (Fischer Bernd Jurgen, *King Zog And The Struggle For Stability In Albania*, Columbia University Press, New York, 1984, s. 1). Manastır'daki Askerî Lise'de bir süre öğrenim gördükten sonra İstanbul Galatasaray Lisesi'nde eğitimini tamamlamıştır. Türkçeyi çok iyi konuşur, şiir ve edebiyata düşkündür ve Hakkı Tarık Us'un "Vakit" Gazetesinde bir süre muhabirlik yapmıştır (Çetiner Yılmaz, *Bilinmeyen Arnavutluk*, y.y., İstanbul, 1966, s. 9. Karal Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi IX. Cilt: İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, s. 20. 1925 yılında başbakan ve cumhurbaşkanı, 1928 yılında da kral olmuştur (Özcan, *a.g.e.*, s.144 vd.).

¹⁰² Kuyucuklu, *a.g.e.*, s.15.

¹⁰³ A.Zogu İçişleri Bakanlığı sayesinde polis ve jandarma teşkilatını kontrol altına alabilmiştir (Giaffo, *a.g.e.*, s. 348, Özcan, *a.g.e.*, s.144).

¹⁰⁴ Şimşir Bilâl N., *Türkiye-Arnavutluk İlişkileri, Büyükelçilik Anıları (1985-1988)*, Asam Yayınları, Ankara, 2001, s.15-17.

On birinci madde gereği siyasî ve ticarî ilişkilerin birlikte yürütülmesi gerekirken Arnavutluk Türkiye’de kalan Arnavutların sorunlarını bir an önce çözebilmek için harekete geçmiş ancak ticarî konularda İtalya’yı Türkiye’ye tercih etmiştir. Türkiye ile Arnavutluk heyetleri arasında dostluk, ikamet ve tâbiyet anlaşmalarının imzalandığı Aralık 1923’te Arnavutluk Maliye Bakanı Nikolas Thashi (Nikola Thaçi), çeşitli ticarî konuları düzenlemek amacıyla İtalya’ya gitmiş ve iki ülke arasında ticaret ve dolaşım anlaşması imzalanmasına karar verilmiştir¹⁰⁵. Bu anlaşmanın Türkiye’yi ilgilendiren boyutu, İtalyan gemilerinin transit vergilerden muaf tutulmasıyla gerek Arnavutluk ve gerekse İtalya’nın üçüncü bir ülkeye imtiyaz verilmesini önleme konusunda da mutabık kalmış olmalarıdır. Bu durum, Arnavutluk’un dış politikasında ve ekonomisinde İtalya’ya bağımlılığının önünü açmıştır ve bu anlaşma ile İtalya, Arnavutluk’ta en çok tercih edilen ülke statüsü kazanmıştır¹⁰⁶.

Türkiye ise iki ülke arasında siyasî ilişkilerinin kurulması sonucunda oluşmuş olan dostluk ve kardeşlik ortamının kalıcı hale gelebilmesi için ticarî ilişkilerin kuvvetlendirilmesine çalışmış ve 1925 yılında Avlonya’da bir konsolosluk açmıştır. Türkiye Dışişleri Bakanlığı, Türkiye-Arnavutluk ticarî anlaşmasına temel olabilmesi için Avlonya Konsolosluğuna Arnavutluk’un 1921-1924 yılları arasındaki iktisadî ilişkilerini içeren ayrıntılı bir rapor hazırlatmıştır¹⁰⁷. Türkiye’nin Tiran Elçiliğinin Arnavutluk Hükûmetinin Türkiye ile bir ticaret anlaşması imzalama konusunda istekli olduğunu bildirmesi üzerine Ticaret Bakanı Ali Hayati Bey¹⁰⁸ başkanlığındaki bir heyete (29 Nisan 1926 günü 3506 nolu kararname ile) Arnavutluk ile ticaret anlaşması yapma (altı aylık) yetkisi verilmiştir¹⁰⁹. Ancak gelinen süreçte Arnavutluk, 27 Kasım 1926’da Tiran’da Dostluk ve Güvenlik Paktı’nı devamında 22 Kasım 1927’de Savunma Anlaşması’nı İtalya ile imzalayarak siyasî olarak da bu ülkenin nüfuzu altına girmiştir¹¹⁰. Yukarıda açıklandığı

¹⁰⁵ Pearson Owen, *Albania and King Zog: Independence, Republic and Monarchy 1908-1939*, The Center of Albanian Studies In Association with I B Tauris&Co Ltd., Newyork, 2004, s. 216. İtalya-Arnavutluk ticarî ilişkilerinin sebep ve sonuçları için ayrıca bakınız Özcan, *a.g.e.*, s. 174-178.

¹⁰⁶ İtalya Başbakanı Mussolini, bu anlaşmanın İtalya ile Arnavutluk arasındaki dostluk bağına güçlendirmesinin önemine dikkat çekmek suretiyle bu konuya açıklık getirmiştir. 20 Ocak 1924’te imzalanan bu anlaşma daha Türkiye-Arnavutluk anlaşmaları onaylanıp yürürlüğe girmeden önce 15 Mart 1925 tarihinde onaylanmıştır.

¹⁰⁷ Söz konusu rapor için bakınız. Özcan, *a.g.e.*, s.172-173.

¹⁰⁸ Ticaret Vekili Ali Hayati Bey’in başkanlığındaki heyet daha önceden Belçika ve diğer devletlerle ticaret anlaşması görüşmelerini yürüttüğü için Arnavutluk Hükûmeti ile imzalanacak olan ticaret anlaşması için de görevlendirilmiştir (*Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) 1926:fon kodu:18.01.01., yer no: 018.28.5, Özcan, a.g.e., s.171*).

¹⁰⁹ *BCA, 1926, fon kodu:18.01.01. yer no:018.28.5. Özcan, a.g.e., s.171.*

¹¹⁰ İtalya-Arnavutluk anlaşmalarının sebep ve sonuçları için bakınız. Özcan, *a.g.e.*, s.184-199.

üzere bu dönemde Türkiye ile Arnavutluk arasında siyasî anlaşmalar yapılmış olsa bile siyasî ilişkileri kalıcı hale getirecek ve geliştirecek olan ticarî anlaşmalar yapılamamıştır. Dolayısıyla da anlaşmanın barıştan sonra yürürlüğe girmesi kararlaştırılan yedinci ve sonraki maddeleri uygulanamamıştır.

Mihalopulos'a göre, bu gizli anlaşma (tüm maddeleri ile) uygulansaydı Arnavutluk yalnızca müttefik değil, aynı zamanda Türkiye'nin uzun vadede uydusu olacaktı. Ancak Aralık 1922'de Ahmet Zogu'nun başbakanlığı üstlenmesinden sonra Arnavutluk'ta siyasî istikrarın sağlanması, Türkiye ile Yunanistan arasındaki düşmanlığın kaldığı yerden devam etmemesi ve sonunda Lozan Antlaşması'nın imzalanması gibi nedenlerle anlaşma uygulanamamıştır¹¹¹. Gerçekte, Mihalopulos'un belirttiği gibi Arnavutluk'ta 1922 yılında istikrar sağlanamamıştır. Çünkü Ahmet Zogu, 1924 yılının ortalarında Sırbistan'a sığınmış ve Aralık 1924'te ülkesine dönebilmiştir. Mihalopulos'un belirttiği gibi bu anlaşmanın uygulanmasıyla Arnavutluk Türkiye'nin uydusu değil, müttefiki olabilirdi ve Arnavutluk'un başka devletin (İtalya'nın) etkisi altına girmesi engellenebilirdi.

5.Sonuç

Türkiye ve Arnavutluk, I. Dünya Savaşı sürecinde aynı gizli anlaşmalarca paylaşılma konusu yapılmış ve savaş sonrası işgallerle karşı karşıya kalmıştır. Yayılmacı devletler ve onların uzantılarının giriştikleri işgallere karşı ilk direniş, Mustafa Kemal Paşa liderliğinde Anadolu'da başlamıştır. İşgallerin amacını doğru öngören ve değerlendiren Mustafa Kemal Paşa, geniş cephele saldırının savunmasını diğer Müslüman ve mazlum ülkelerle dayanışma içerisine girerek yapmaya çalışmıştır. Türkiye ve Arnavutluk'ta ortak işgalci konumunda bulunan Yunanistan'a karşı TBMM Hükûmetiyle Arnavutluk Hükûmeti arasında anlaşmanın tarihi ve yeri belirlenemese de gizli bir anlaşma imzalanmış ve bu anlaşma çerçevesinde Türkiye ile Arnavutluk arasında bir işbirliği oluşturulmuştur. Bu anlaşmanın ilk altı maddesi her iki ülkenin istiklâl mücadelesiyle ilgilidir ve bu maddelerin uygulanmasıyla Arnavutluk'un ve Türkiye'nin Yunan işgalinden kurtulduğunu söylemek mümkündür.

Anlaşmanın bağımsızlık sonrasını ilgilendiren maddeleri millî ve bağımsız bir devlet olması öngörülen Arnavutluk'un Türkiye ile siyasî ve iktisadî ilişkilerini geliştirmesiyle ilgilidir. Ancak Mustafa Kemal Paşa gibi bir liderden yoksun olan Arnavutluk, bir türlü iç istikrarını sağlayamamış ve Arnavut liderler, İtalya'nın desteğine ihtiyaç duyarak bu ülkeye iktisadî ve siyasî tavizler vermek mecburiyetinde kalmıştır. Arnavutluk, yayılmacı İtalya'ya yaklaştıkça Türkiye'den uzaklaşmaya başlamış ve söz konusu gizli anlaşmanın bağımsızlık sonrası maddelerinin uygulanamaması sonucunda

¹¹¹ Mihalopulos, *a.g.m.*, s.108.

Türkiye-Arnavutluk ilişkileri inişli-çıkışlı bir seyir izleyerek bir türlü istenilen düzeye ulaşamamıştır. Bütün bu gelişmelerin bir sonucu olarak Arnavutluk Cumhurbaşkanı, krallığını İtalya'nın desteği ile kendi meclisine onaylatmış, Arnavutluk Balkan Pakti'na dâhil olamamış ve II. Dünya Savaşı'nda İtalya tarafından işgal edilmiştir.

KAYNAKÇA

A. AFETİNAN, **M. Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları**, TTK Basımevi, Ankara, 1991.

Akademia e Shkencave te Shqiperise, **Fjalor Enciklopedik Shqiptar**, Kristalina-KH, Tirane, 2008.

AKDAĞ, Ömer, "Millî Mücadele Şahsiyetlerinden Yusuf Kemal Bey (TENĞİRŞENK)",
<http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=DergiIcerik&IcerikNo=460>
18.07.2011.

AKŞİN, Aptülahat, **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.

AKŞİN, Sina ve Fırat, Melek, "İki Savaş Arası Dönemde Balkanlar"
Balkanlar, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, s.97-124.

AKYÜZ, Yahya, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.

ALPAN, Necip P., "Türkiye İle Arnavutluk'un İstiklâl Savaşlarındaki Parelizm Doğrultusunda Yaptıkları İşbirliği", **X. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler VI.Cilt**, TTK Basımevi, Ankara, 1994, s.2897-2904.

Anadolu'da Yeni Gün Gazetesi, 6 Eylül 1921 ve 20 Aralık 1922.

Arkivi i Ministrise Puneve Te Jashtme (AMPJ) (Arnavutluk Dışişleri Bakanlığı Arşivi), fon:251, yıl:1923, dosya:200, s.1 (EK-1).

Arkivi i Ministrise Puneve Te Jashtme (AMPJ) (Arnavutluk Dışişleri Bakanlığı Arşivi), fon:251, yıl:1923, dosya:200, s.5.

Arkivi Qendror Shtetëror (AQSH) (Arnavutluk Devlet Arşivi), Fon:146, tarih:1921, Dosya 30, s.1 (EK-3).

Arkivi Qendror Shtetëror (AQSH) Arnavutluk Devlet Arşivi, Fon:146, tarih:1921, Dosya 30, s.21 (EK-4).

Arkivi Qendror Shtetëror (AQSH) Arnavutluk Devlet Arşivi,
Fon:146, tarih:1922, Dosya 82, s. 57-65.

Atatürk'ün Milli Dış Politikası: (Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge) 1919-1923, T.C. Kültür Bakanlığı, Atatürk Dizisi, C.1, Ankara, 1994.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 1926, fon kodu:18.01.01. yer no:018.28.5.

BELLO, Hasan, "Mexheleja – Kodi Civil Osman dhe trashëgimia juridike osmane në Shqipërinë e viteve 1912-1929",

<http://zaninalte.al/2013/09/mexheleja-kodi-civil-osman-dhe-trashegimia-juridike-osmane-ne-shqiperine-e-viteve-1912-1929/>

ÇETİNER, Yılmaz, **Bilinmeyen Arnavutluk,** y.y., İstanbul, 1966.

DELVINA, Sherif ve KALOÇI, Dashnor, "Roli i Sulejman Delvinës si atdhetar dhe Kreyministër i Shqipërisë", **Gazeta Shqip,** 19 Nisan 2008 s.18-19., 19 Nisan 2008, s.18-19.

DEVELLİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat,** Aydın Kitabevi, Ankara, 1999.

FISCHER, Bernd Jurgen, **King Zog and The Struggle for Stability in Albania,** Columbia University Press, New York, 1984.

Gazeta Shqip, 19 Nisan 2008.

GIAFFO, Lou, **ALBANIA: Eye Of The Balkan Vortex,** Xlbrıs Corporation, United States Of America, 1999.

GLENNY, Misha, **Balkanlar 1804-1999: Milletçilik, Savaş ve Büyük Güçler,** Türkçesi: Mehmet Harmanlı, Sabah Kitapları, İstanbul, 2001.

H.Milliyet Gazetesi, 7 Kasım 1921.

HALILAJ, İsa, "Selahudin Shkoza-Kurorë Lavdie në Ushtrinë Kombëtare Shqiptare (Në prag të 135 vjetorit të lindjes)", **Revista Koha i,** Nisan 2002, sayı:75, 48-50.

http://www.mfa.gov.tr/_disisleri-bakanlari-listesi.tr.mfa, 20.07.2011.

KAÇI, Nesip, "Atatürk Arnavutluk'ta Nasıl Değerlendiriliyor?", **Atatürk'ün Ölümünün 50. Yılı Sempozyumu (31 Ekim- 1 Kasım 1988),** Ankara Üniversitesi, Ankara, 1988, s. 49-58.

KANSU, Mazhar Müfit, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber,** I.Cilt, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997.

KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi IX. Cilt: İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918),** Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999.

KASAPI, Vangjel, “ Selaudin Shkoza Reformator i Madh Ushtar)”,
Rilindja, 10 Mart 1999, sayı:14, s.12.

KOCATÜRK, Utkan, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2007.

KUYUCUKLU, Nazif, **Balkan Ülkeleri İktisadı 1 Arnavutluk**, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul, 1985.

MACCAS, Leon, **La Question Greco-Albanaise**, Berger Levrault Editeurs, Paris, 1921.

MIHALOPOULOS, Dimitris /Selanik “Prospatheies gia Simbraksi Alvanias kai Kemalakis Tourkias: İ Mistiki Simfaniatou 1922”, **E’Panellinio Istoriko Sinderio Praktika**, Thessaloniki, 1984, s.93-108.

OKAR, Mehmet Ali, **Osmanlı Balkanlarının Son On Yılı (1902-1912)**, yayına hazırlayan Ahmet Mesut Okar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ağustos, 2013, İstanbul.

ÖZCAN, Halil, “Emekli Erkânıharf Miralay Selahattin Bey’in II. Meşrutiyet’in İlanına Katkısı”, **Atatürk Yolu Dergisi**, Bahar 2010, Yıl: 23, Sayı: 45. S. 83-102.

ÖZCAN, Halil, **Atatürk Dönemi Türkiye-Arnavutluk İlişkileri (1920-1938)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2011.

P. Sabah Gazetesi, 11 Mayıs 1921.

PAPADOPOULOS, Aleksandros K., **Apeiros” Khora O Oikoumenikos Ellenismos kai o Albanikos Ethnikismos**, Nea Synora-A.A. Livanis, Atina, 1992.

PEARSON, Owen, **Albania and King Zog: Independence, Republic and Monarchy 1908-1939**, The Center of Albanian Studies In Association with I B Tauris&Co Ltd., Newyork, 2004.

Posta e Korçes, 19 Temmuz 1921.

SELENİCA, T., **Ahqipria e Ilustruar L’albanie Illustrée, Albumı ı “Shqiprs më 1927.**

SHPUZA, Gazmend, “Arnavutluk-Türkiye İlişkileri”, **Ankara Üniversitesi TİTE Atatürk Yolu Dergisi**, yıl 6, c.3, Ankara, Mayıs 1993, s. . 335-347.

SKENDI, Starvo, **The Albanian National Awakening 1878-1912**, Princeton University Press Princeton, New Jersey, 1967.

SONYEL, Sâlahi R., **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2003.

SOYAK, Hasan Rıza, **Atatürk'ten Hatıralar**,Yapı Kredi Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, Ocak 2006.

Şimşir, Bilâl N., **Türkiye-Arnavutluk İlişkileri, Büyükelçilik Anıları (1985-1988)**, Asam Yayınları, Ankara, 2001.

T.Selenica, **Ahqipria e Ilustruar L'albanie Illustrëe, Albumi 1 "Shqipëria më 1927"**, Tiran, 2008.

TBMM Z.Ceridesi, i.1,c.18, s. 12.

TENGİRŞENK, Yusuf Kemal, **Vatan Hizmetinde**, Bahar Matbaası, İstanbul, 1967.

TENGİRŞENK, Yusuf Kemal, **Vatan Hizmetinde**, Kültür Bakanlığı Cumhuriyet Kitapları, Ankara, 2001.

TURAN, Mustafa, **Millî Mücadele'de Siyasî Çözüm Arayışları**, Siyasal Kitabevi, 2. Genişletilmiş Baskı, Ankara, 2005.

Vakit Gazetesi, 9 Mayıs 1921.

YALÇIN, E.Semih, "Yusuf Kemal Tengirşenk (Hayatı ve Eserleri)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü**, Ankara, 1986.

YEL, Selma ve ÖZCAN, Halil "Mustafa Kemal'in Selahattin Saip Bey'i Arnavutluk'ta Görevlendirmesinin Sebep ve Sonuçları", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Mart 2008, Cilt: XXIV, sayı: 70, 57-74.

Summary

Albania sharing a common fate with the Ottoman Empire for nearly five hundred years exposed to occupations after World War I. Greece, which occupied the southern part of Albania in the same period, expanded the occupation thoroughly that it had initiated in the west of Anatolia. Mustafa Kemal General who was the Parliamentary President seeking remedies to prevent the Greek occupation in Anatolia and Albania from becoming permanent required military and political cooperation with Albania. In this context, a 12-point secret agreement (its place and date were unknown) was signed between the TBMM Government and the Albanian Government.

The first six articles of this agreement were concerned with the independence of the two countries and both countries developed cooperation against the Greek occupation. The main support for this cooperation was made by Turkey which had a long established state tradition and a strategist leader such as Mustafa Kemal General. Greece had to keep some of its troops that would plan to be sent to Anatolia on the Albanian border as a result of getting regular

Albanian army and the deployment of a newly formed division on the Greek border, and Albanians' harassment on Greek soil with gang activity at this border. After the defeat of the Greek army in the Battle of Sakarya, Britain announced that this country had abandoned Albania's occupation and assertions in order to ensure Greece's power in Anatolia. Thus, Albania was freed from of the Greek invasion. The Turkish Army saved the territory from the Greek invasion by attacking after a year of preparation. Ataturk's Turkish-Albanian common front strategy was proved to be successful.

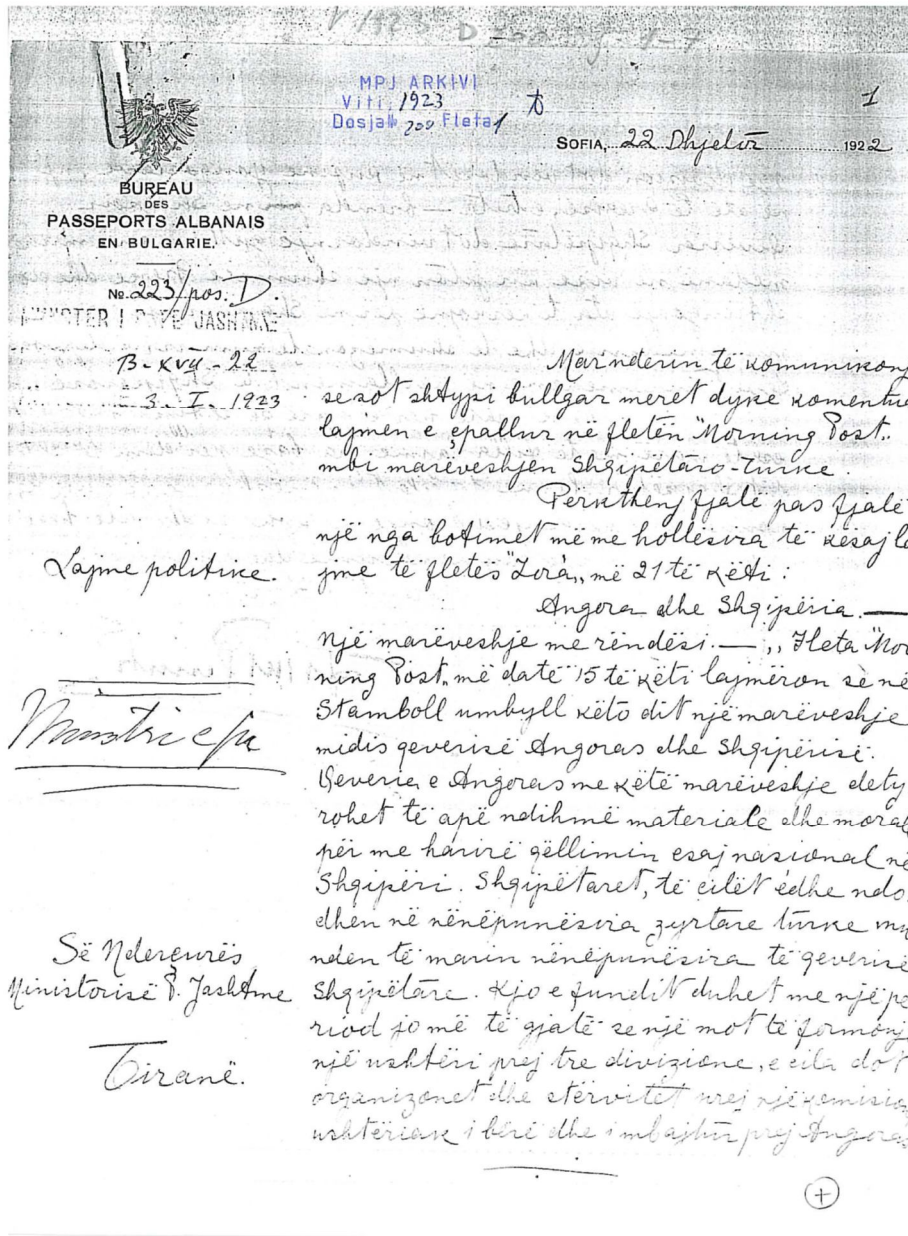
The six articles (articles 6-12) that include the post-independence period of the treaty could not be applied because Albania which didn't have a leader such as Mustafa Kemal General could not provide internal stability and gave some economic and political concessions to Italy. As Albania came close to the expansionist Italy, it moved away from Turkey and Turkey-Albania relations couldn't reach a desired level due to follow an up and down progress.

After gaining its independence, Turkey was laying the foundations of republic and being known and earned respect with the principle "peace in the country, peace in the world" inside and outside whereas the Albanian President had his own council to confirm his kingdom with the support of Italy. As a result of these developments, Albania could not be included in the Balkan Pact, and it was occupied by Italy in World War II. However, the articles that Atatürk put forth in the secret treaty after the independence predicted an independent Albanian State based on popular sovereignty, just like Turkey.

EKLER

EK-1

Arkivi i Ministrise Puneve te Jashtme (AMPJ) (Arnavutluk Dışişleri Bakanlığı Arşivi) Fon: 251, Yıl: 1923, Dosya: 200, s. 1.

Sofya Büyükelçiliği'nden Arnavutluk Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen (TBMM Hükûmeti ile Arnavutluk Hükûmeti arasında imzalanan Gizli Anlaşmaya dair) rapor.

Një divizion dot vendoset në rufinë yongaslave, një në atë të Greqisë, e treta — brenda për në Shqipëri.

Qeveria Shqiptare dot vendosnjë gjithë manë muhamedanë në vire ku jeton një shumicë Greqe dhe do shkriënganjë ata të kërkojnë për në Shqipëri një princ muhamedan si dhe të shumëzaretë numuri i deputetëve muhamedanë në parlament të Shqipërisë.

Nurr' është herë e parë që shtetja i vëndit është marë me të filla lajme pa baze për dëm të shtetit Shqiptar, lajme të cilat i nënëshkruari nurr që vonuarë të përgënjeshtronjë me kohë si dhe këtë herë.

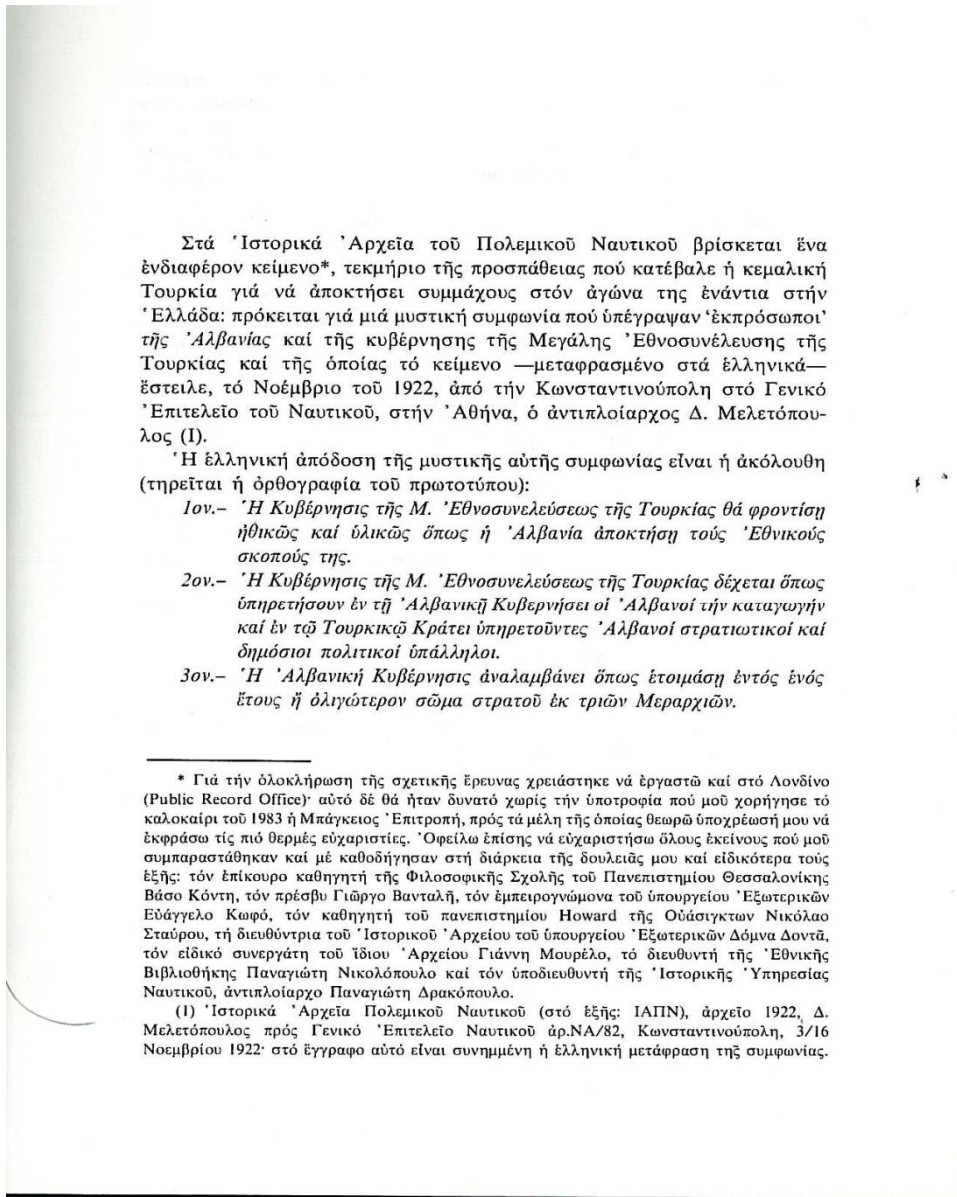
Me shumë nderime dhe përnjësi,

Gjerant i Tyres,

Arif Puri

EK-2

Sayfa/Page | 153

IGU J. Soc. Sci.,
4 (2), 2017,
pp. 119-157.

Dimitris Mihalopoulos/Selanik "Prospatheies gia Simbraksi Alvanias kai Kemalikus Tourkias: I Mistiki Simfaniatou 1922", *E'Panellinio Istoriko Sinderio Praktika*, Thessaloniki, 1984, s. 95-96.

TBMM Hükûmeti ile Arnavutluk Hükûmeti arasında imzalanan Gizli Anlaşma'nın Yunanca çevirisi.

- 4ον.- 'Η 'Επιτροπή τῆς 'Εθν. 'Αμύνης [τῆς] Κυβερνήσεως 'Αγκύρας ἀναλαμβάνει ὅπως ἀποστείλῃ στρατ. ἀποστολήν διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ ἄνω σώματος.
- 5ον.- 'Η Κυβέρνησις τῆς 'Αλβανίας ἀναλαμβάνει ὅπως ἐκ τῶν Μεραρχιῶν ἢ μία διατεθῆ διὰ τὰ σερβικά, ἢ ἕτερα διὰ τὰ ἑλληνικά σύνορα ἢ δὲ τρίτη διὰ τὴν ἐσωτερικὴν τάξιν καὶ ἀσφάλειαν.
- 6ον.- 'Η 'Αλβανικὴ Κυβέρνησις ὑποχρεοῦται ὅπως διοργανώσῃ συμμορίας καὶ ἀποστείλῃ αὐτάς εἰς τὸ 'Ελληνικὸν ἔδαφος.
- 7ον.- 'Η 'Αλβανικὴ Κυβέρνησις ὑποχρεοῦται ὅπως ἐπειδὴ τὰ 2/3 τῆς 'Αλβανίας ἀποτελοῦνται ἐκ Μουσουλμάνων, ἡ Βουλὴ ν' ἀποτελήται 90% [sic] ἐκ Μουσουλμάνων, οὐδέποτε δὲ θά χρησιμοποίησῃ εἰς τὰ 'Υπουργεῖα 'Εξωτερικῶν καὶ 'Εσωτερικῶν χριστιανούς 'Υπουργούς, [θά] φροντίσῃ δὲ συνάμα ὅπως βαθμηδὸν ἐποικίσῃ Μουσουλμάνους εἰς τὰ μέρη εἰς ἃ πλεονάζουν οἱ 'Ελληνες.
- 8ον.- Εἰς τὴν μέλλουσαν 'Εθνοσυνέλευσιν [θά] καθορισθῆ τὸ ζήτημα τοῦ πολιτεύματος, [θά] ληφθῆ δὲ μέριμνα ὅπως ἐξασφαλισθῆ ἡ λαϊκὴ κυριαρχία.
- 9ον.- 'Εν περιπτώσει καθ' ἣν δὲν ἤθελε ἐξασφαλισθῆ ἡ λαϊκὴ κυριαρχία νά προβοῦν εἰς δημοψήφισμα ἵνα ἐκλεγῆ εἰς Μουσουλμάνος Πρίγκηψ, πρὸς τοῦτο δὲ θέλουσι καταβληθῆ αἱ δέουσαι προσπάθειαι ἐκ μέρους τῶν Μουσουλμάνων βουλευτῶν καὶ τοῦ Μουσουλμανικοῦ πληθυσμοῦ.
- 10ον.- 'Η 'Αλβανικὴ Κυβέρνησις θέλει φροντίσῃ ὅπως τὸ ἐμπόριον περιέλθῃ εἰς χεῖρας Μουσουλμάνων ἐπὶ τούτῳ δὲ θέλουσι ψηφισθῆ εἰδικοὶ νόμοι ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο.
- 11ον.- Κατόπιν τῆς συνάψεως τῆς εἰρήνης κοινῇ συμφωνία τῶν δύο Κρατῶν θά διορισθῆ ἐπιτροπὴ ἣτις θέλει συνάψῃ Προξενικάς καὶ ἐμπορικὰς συμβάσεις.
- 12ον.- 'Εκτός τοῦ βου ἄρθρου τὰ ἕτερα θά ἐφαρμοσθοῦν κατόπιν τῆς συνάψεως τῆς εἰρήνης.
- 'Εν ὀνόματι τῆς 'Αλβανίας
Βουλευτῆς Δελβίνου
Πρώην Πρωθυπουργός Σουλεϊμάν Φεχμῆ
Πρώην 'Υπουργός Στρατιωτικῶν
Συν/χης Σελαχεδίν
- 'Εκ μέρους τῆς Κυβ. 'Αγκύρας
'Επίτροπος τῶν 'Εξωτερ.
Γιουσούφ Κεμάλ
Συν/χης 'Επιτελείου Σαμαου [sic]

Ποιά εἶναι ἡ σημασία τῆς συμφωνίας αὐτῆς; Αὐτὸ πού πρέπει νά ἔχει κανεὶς ὑπόψη του εἶναι ὅτι, ἂν καὶ ἡ ἀκριβὴς ἡμερομηνία τῆς συνάψεως δὲν εἶναι γνωστὴ, τὸ πῶς πιθανὸν εἶναι ὅτι ὑπογράφηκε πρὸς τὰ τέλη τοῦ 1922 (στό μέ ἡμερομηνία 3/16 Νοεμβρίου ἔγγραφο τοῦ Μελετόπουλου πρὸς τὸ Γενικό 'Επιτελεῖο Ναυτικοῦ ἀναφέρεται ὅτι *συνήφθη ἐσχάτως*). Τότε, βέβαια, ἡ μικρασιατικὴ ἐκστρατεία εἶχε πιά τελειώσῃ· ὁ ἀγώνας ὅμως ἀνάμεσα στὴν

EK-3

KESHILLI KOMBITAR (ulusal konsey) (sonato)
 № 227

196 1

Pe. Përkrahësues Kryeministrit

Tiranë

Kemi nderin me i bënë të njëjtin të Përkrahësues Kryeministrit të Keshilli Kombitar në mbledhjen e vet me 18. VII. 1921, kur pasë në bisedim deklaraten e Mustafa Kemalit në Parlamentin e Anguar përmbi shprehjen eje opinionit Shqiptar që gjendet në Shërbimin Turk për të njëjtin në Shqipëri me qenë se traditat e 600 vjetve i lirin moralisht këta dy popuj, vendet me një:

- 1.) Që Levensja pra humbë koke, t'at përçejshkëtoje me anën e shqiptit se, populli Shqiptar nuk ka asnjë llojë morale me popullin Turk dhe të përthjodiset që përçejshkëtoje të përthjodet sa më mirë e më shpejtë në Evropën e Europës.
- 2.) Që Levensja të mos u epi nëpunet aty Shqiptarve që vijne nga Turqija, dori sa të vërdhohet e të vëhet në injurin ligjë e ndershkëtoje, mbas të cilës të veproje mbas të.
- 3.) Që Levensja për atë Shqiptar të cilët kanë arshe në Shqipëri dhe gjenden në Shërbim të Mbretit Shqiptar, edhe në këto se provokojë kan marrëdhënjë me Turqinë ose marrin roga prej saj, t'i usjerri jashtë kufirit të Shqipërisë.

Prandëz i lutem të Përkrahësues Kryeministrit që, me nderim dëftohet e Parlamentit dhe me marrë para syesh rëndësinë e përmasave që ka këjo deklaratë në politikë dhe Politike të jashtme të Shqipërisë, të marrë masat

AQSH .F. 146 .N. 1921 .D. 30 .fl. 1

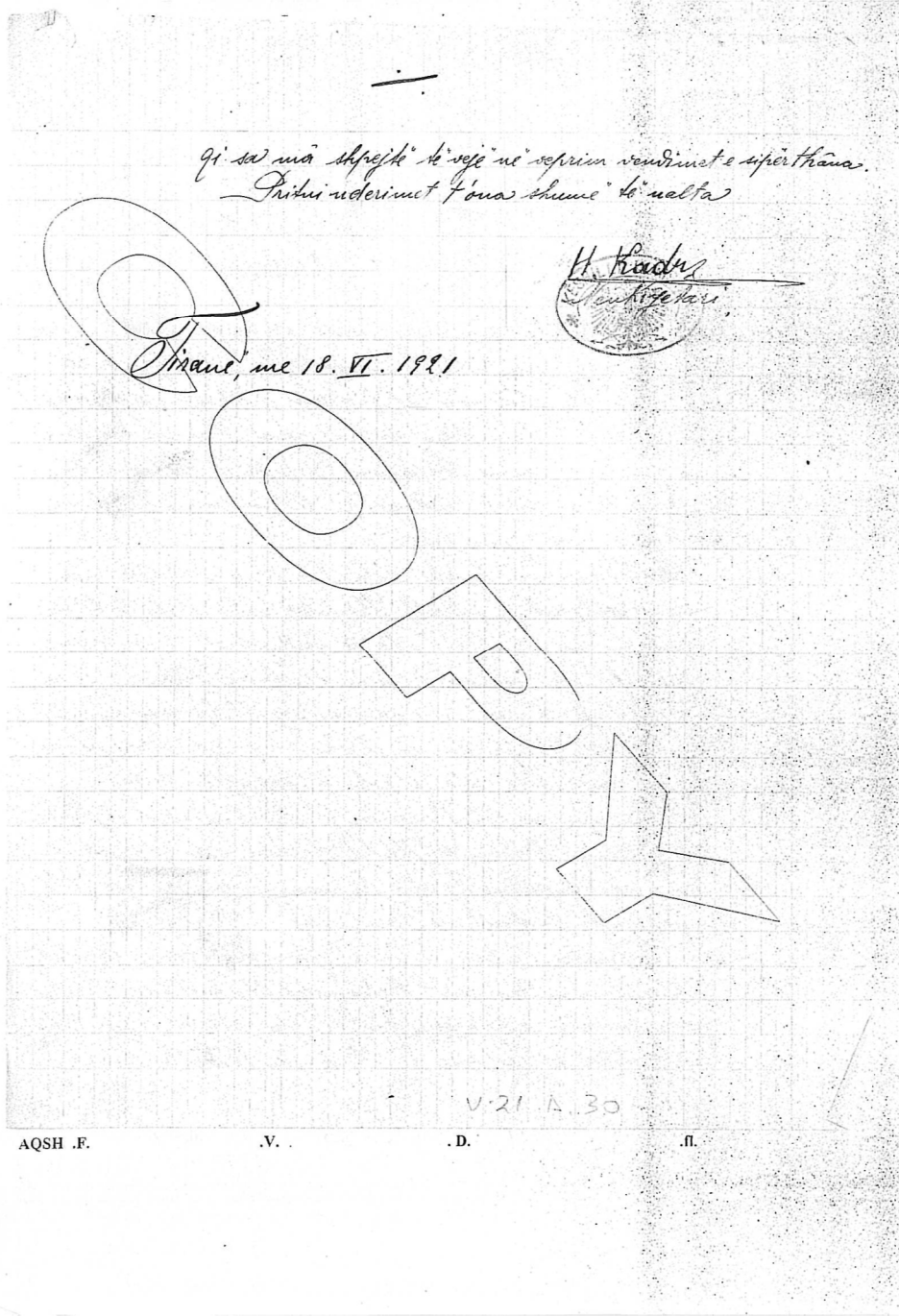
Arkivi Qendror Shtetëror (AQSH) (Arnavutluk Devlet Arşivi) Fon: 146, Yıl: 1921, Dosya 30, s. 1.

TBMM'nin Arnavut kökenli subayların Arnavutluk'a gitmesi için verdiği izin nedeniyle Arnavutluk Yüksek Konseyi'nin hükûmetine verdiği talimat.

EK-3'ün Devamı

Sayfa/Page | 156

İGÜ Sos. Bil. Derg.,
4 (2), 2017,
ss. 119-157.

EK-4

Propozicion

Dyke marrë para sysh deklaratat që ka
 bërë Mustafa Kemal me Parlamentin e Angoragë
 ku thotë se, oficeret shqiptarë nën shërbim të Turqisë
 dhe cilët kanë kërkuar të jenë të vejë në Shqipëri në punë
 shtetërore gjatë lëvizjetë bëjnë të punojnë për ~~reputat~~
 atdhetinë tynë, se Turqia, ndonëse është ndare gjë-
 grafikisht nga Shqipëria, 500 vjet traditë e kanë
 lidhur ~~me~~ dhe dy vendet me cilësitë me një
 mënyrë të pabundur. Këtë deklarata kanë
 shkaktuar në mesin e politikës e jashme të shq-
 ipërisë, pra ndaj Propozicion,

- 1- të bëjë një deklaratë parlamentare tërës
 që qytetarëve me të cilin të shpallë që asnjë
 lidhje morale e simpatie e s'është popullit shqiptar
 me popullin turk, i cili me 500 vjet ~~gërr~~
 despotizmi nuk ka pasur as kujtimet të
 armingjishje dhe të vlerës (në fakt)
- 2- të bëhet një ligj ~~me~~ të cilin të ndalohet
 të marrë nëpunis të tre vjet gado shqiptar,
 oficer e nëpunës, që vijnë prej Turqisë
- 3- Qeveria të bëjë një statistikë e të
 kryerë biografisë e ditëve që kanë ardhur
 nga Turqia. Atë që të kuptohen se janë në
 marrëdhënie me Turqinë të nxirren jashtë
 kufijve të Shqipërisë.

15/6/21. Ali Kelcyra

AQSH .F. 146 Deklarata me anë të shqiptarëve .D. 30 .n. 21
 20.VI.921

Arkivi Qendror Shtetëror (AQSH) (Arnavutluk Devlet Arşivi) Fon: 146, tarih: 1921, Dosya 30, s.21.

Muhallif milletvekili Ali Kelcyra'nın Türkiye'den gelen her subay ve memurun en az üç yıl devlet hizmetlerinde görev almaması yönünde verdiği kanun teklifi.